

ΤΑ ΧΑΡΙΣΤΙΚΑ ΚΑΙ ΕΛΕΥΘΕΡΑ ΜΟΝΑΣΤΗΡΙΑ

Υ Π Ο
ΙΩΑΝΝΟΥ ΜΟΥΤΖΟΥΡΗ

Π Ρ Ο Λ Ο Γ Ο Σ

Εἰς τὴν πλουσίαν καὶ σημαντικὴν συλλογὴν μεσαιωνικῶν ἐγγράφων, τὴν ὁποίαν ἐδημοσίευσαν οἱ Miklosich καὶ Müller («Acta et Diplomata Graeca mediī aevi») συμπεριελήφθησαν καὶ ἐννέα πατριαρχικά ἔγγραφα τοῦ 13ου καὶ 14ου αἰῶνος, τὰ ὁποῖα ἀναφέρονται εἰς Λεσβιακὰς μονάς.

Πρὸς κατανόησιν τοῦ περιεχομένου αὐτῶν προέβημεν εἰς συστηματικὴν ἱστορικὴν ἐπεξεργασίαν των. Ἡ ἐρευνά των μᾶς ὠδήγησεν ἀπροσδοκῆτως εἰς τὴν διαπίστωσιν ὅτι ἐπτὰ ἐξ αὐτῶν ἀφοροῦν εἰς τὰς λίαν ἐνδιαφερούσας δικαιοπραξίας τῆς δωρεᾶς καὶ τῆς ἐκδόσεως μοναστηρίων καὶ εἰς τὴν πολὺ ὀλίγον γνωστὴν κατηγορίαν μονῶν, τὴν τῶν ἀυτοδεσπότην ἢ ἐλευθέρων.

Αἱ ἀνωτέρω δικαιοπραξίαι τῆς δωρεᾶς καὶ ἐκδόσεως μοναστηρίων, ὡς καὶ ὁ τύπος τῶν ἐλευθέρων μονῶν, ἦσαν τόσον συνήθεις εἰς τὸ Βυζάντιον, ὥστε ἐξειλίχθησαν εἰς θεσμοὺς διὰ τὴν Ἐκκλησίαν.

Καὶ οἱ δύο θεσμοὶ οὗτοι παρουσιάζουν πολὺ ἱστορικόν, κανονικόν καὶ νομικόν ἐνδιαφέρον. Ἡ μελέτη τῶν προβλημάτων τῶν ἀνωτέρω θεσμῶν εἶναι ἀξία προσοχῆς καὶ δύνανται νὰ ὀδηγήσῃ εἰς πολὺ ἐνδιαφέροντα συμπεράσματα ὄχι μόνον διὰ τὴν καλυτέραν κατανόησιν τῶν σχετικῶν πρὸς τὴν γῆν συνθηκῶν καὶ ἐν γένει τῶν ζητημάτων τῆς ἐσωτερικῆς ζωῆς τῆς αὐτοκρατορίας, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν διάκρισιν τῶν θεσμῶν τούτων ἐξ ἄλλων παραπλησίων, μετὰ τῶν ὁποίων συγκρίνονται πολλάκις, ὡς καὶ διὰ τὴν ἱστορίαν τοῦ μεσαιωνικοῦ μοναχικοῦ βίου. ~~Εἰ δὲ μεγαλοτέραν σημασίαν παρουσιάζουν διὰ τὴν ἐποχὴν τῶν Παλαιολόγων, ἣ ὁποία ἔχει μελετηθῆ ὀλιγώτερον καὶ παρουσιάζει τὰ πολυπλοκότερα ἱστορικὰ προβλήματα.~~

Διὰ τὴν τοιαύτην σημασίαν των καταβάλλεται ἀπὸ μέρους κυρίως τῶν ξένων μεγάλη προσπάθεια ἱστορικῆς διερευνήσεως τῶν θεσμῶν αὐτῶν.

Ἡ παρούσα μελέτη ἔλαβεν ὑπ' ὄψιν πολλὰς προηγηθείσας προσπάθειαις καὶ ἐπεδίωξε νὰ συμβάλῃ θετικῶς εἰς τὴν καταβαλλομένην προσπάθειαν ἐρεῖνης αὐτῶν. Κατὰ πόσον ἐπέτυχε, τοῦτο ἐπαφίεται εἰς τὴν κρίσιν τῶν ἀναγνοστῶν αὐτῆς.

Ἡ ἀνὰ χεῖρας μελέτη ἐπιδιώκει νὰ παρουσιάσῃ μίαν εἰκόνα τῆς ἱστορικῆς ἀνελιξέως τῶν μοναστηριακῶν αὐτῶν θεσμῶν καὶ τῆς ἀλληλοσχίας, ἣ

ὁποία ὑπάρχει εἰς τὰς δικαιοπραξίας τῆς δωρεᾶς και τῆς ἐκδόσεως μοναστηρίων, ὡς και τῆς αἰτιώδους σχέσεως, ἡ ὁποία ὑφίσταται μεταξὺ τούτων και τῶν αὐτοδέσποτων μονῶν. Οὕτω συνδέεται μὲ τὰς ἐπὶ μέρους προσπαθείας τῶν Θ. Οὐσπένσκη. Α. Vasiliev, K. Ostrogorsky κ.ά., οἱ ὁποῖοι ἐρευνοῦν περισσότερο τὴν ἀρχὴν τῆς δωρεᾶς και τὴν σχέσιν αὐτῆς πρὸς ἄλλας σχετικὰς δικαιοπραξίας και θεσμούς, τῶν E. Chalandon, Lys. Oeconomos και Χρυσ. Παπαδοπούλου, οἵτινες ἠσχολήθησαν μᾶλλον μὲ τὰς ἀναπτυχθείσας μεγάλας ἀθαιρεσίας περὶ τὰς δωρεάς, τοῦ Pl. de Meester, ὁ ὁποῖος συνέθεσε τὴν γενικὴν εἰκόνα τοῦ μεσαιωνικοῦ μοναχικοῦ πολιτεύματος, συνεχίζει δὲ τὴν ἐπὶ τοῦ τομέως τούτου ἐρευναν τοῦ And. Ferradou.

Διαιρεῖται αὕτη εἰς τρία κεφάλαια. Εἰς τὸ πρῶτον ἐρευνᾶται ἡ δωρεὰ μοναστηρίων, εἰς τὸ δεύτερον αἱ αὐτοδέσποτοι μοναὶ και εἰς τὸ τρίτον ἡ ἐκδοσις τῶν μοναστηρίων. Ὁρμᾶται δὲ ἡ ἐρευνα ἐκάστου τούτων ἐκ τοῦ περιεχομένου τῶν σχετικῶν πατριαρχικῶν ἐγγράφων, τὰ ὁποῖα ἀφοροῦν εἰς Λεσβιακὰ μοναστήρια. Τὰ ἐγγράφα ταῦτα προσφέρουν ἀρκετὰ στοιχεῖα, χρήσιμα διὰ τὴν ἐρευναν τῶν ὡς ἄνω θεσμῶν. Πρὸς τοῦτο καταβάλλεται προσπάθεια, ὅπως τὸ περιεχόμενον αὐτῶν ἀποσαφηνισθῇ κατὰ τὸ δυνατόν φιλολογικῶς και ιστορικῶς. Ἀντιστοίχως ὁμοῦς και τὸ περιεχόμενον τῶν ἐγγράφων τούτων φωτίζεται ἐπαρκῶς διὰ τῆς διεξοδικῆς ιστορικῆς ἐρεῖνης τῶν ὡς ἄνω θεσμῶν.

Εἰς τὸν τίτλον τῆς παρούσης μελέτης ἐχρησιμοποιήθη ὁ ἀπαντῶν εἰς τὰς ιστορικὰς πηγὰς ὄρος «χαριστικά» (μοναστήρια) πρὸς δῆλωσιν τῶν παραχωρουμένων διὰ δωρεᾶς μοναστηρίων. Οὕτως ἀπεφεύχθη ἡ χρῆσις τοῦ ὄρου «χαριστίκια», ὁ ὁποῖος χρησιμοποιεῖται μὲν ἐδρῶτατα ὑπὸ τῶν ξένων, δὲν ἀπαντᾷ ὁμοῦς εἰς τὰς σχετικὰς πηγὰς.

Ἡ προσφορά μας αὕτη, κατ' εὐτυχῆ σύμπτωσιν, συμπίπτει χρονικῶς πρὸς τὴν θρησκευτικὴν και ἔθνικὴν ἔξαρσιν, ἡ ὁποία ἐξεδηλώθη ἐφέτος ἐν Ἀγίῳ Ὄρει ἐπὶ τῇ χιλιοστῇ ἐπετειῶ ἀπὸ τῆς ιδρύσεως τῆς ἐν αὐτῷ μονῆς τῆς Λαύρας και δικαιῶνει αὐτὴν ιστορικῶς.

ΒΡΑΧΥΓΡΑΦΙΑΙ

Acta=Miklosich και Müller, Acta et diplomata Graeca medii aevi.

ΔΙΕΒ= Δελτίον τῆς Ἱστορικῆς και Ἐθνολογικῆς Ἑταιρείας τῆς Ἑλλάδος.

ΕΒΣπ.= Ἐπετηρὶς τῆς Ἑταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν.

ΡΠΣυν.= Ράλλη και Ποτλῆ, Σύνταγμα τῶν θείων και ἱερῶν κανόνων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄.

Ο ΘΕΣΜΟΣ ΤΩΝ ΔΩΡΕΩΝ ΜΟΝΑΣΤΗΡΙΩΝ

α) Συμφωνία ἐπὶ τῆς μονῆς τῶν Κάτω Πτωμαίων.

1. Δύο σιγίλλια.

Διεσώθησαν καὶ συμπεριελήφθησαν εἰς τὴν δημοσιευθεῖσαν ὑπὸ τῶν Miklosich καὶ Müller συλλογῆν μεσαιωνικῶν ἐγγράφων δύο σιγίλλια¹ ἀναφερόμενα εἰς συμφωνίαν ἐπὶ τῆς Λεσβιακῆς μονῆς τῶν Κάτω Πτωμαίων. Λόγω τοῦ ἐνδιαφέροντος καὶ τῶν προβλημάτων, τὰ ὁποῖα παρουσιάζουν, παραθέτομεν αὐτὰ αὐτούσια κατωτέρω:

Ἄπει συμφωνία γέγονε μέσον ἐμοῦ καὶ τοῦ μητροπολίτου ἐκείνου Μυτιλήνης κύρ Πόθου τοῦ Ἀπλησφάρη ἐπὶ τῇ πρὸς ἡμᾶς ἐπὶ δυσὶ προσώποις παρ' ἐκείνου δωρηθεῖση μονῇ τῶν Κάτω Πτωμαίων τῇ κατὰ Μιτυλήνην διακειμένη, ὥστε ἐτησίως ὑπὲρ τῆς τοιαύτης μονῆς τελεῖν νομίσματα τρικέφαλα καινούργια τὰ κατὰ χώραν ἀπαιτούμενα εἴκοσι, καὶ τὰ μὲν δέκα καταβάλλειν πρὸς τὴν ἀγιωτάτην μητρόπολιν, τὰ δὲ δέκα διδόναι πρὸς τὴν οἰκίαν τοῦ γαμβροῦ αὐτοῦ καὶ ἀνθρώπου ἡμῶν τοῦ προέδρου Ἰωάννου τοῦ Σερβῆ, ἰδοῦ διὰ τοῦ παρόντος ἡμῶν σιγίλλιου ὑποτυπούμεν λαμβάνειν κατ' ἔτος τὴν οἰκίαν τοῦ δηλωθέντος Σερβῆ ἀπὸ τοῦ κατὰ τὴν ἡμέραν ἐνεργούντος τὰ κατὰ Μιτυλήνην ἡμέτερα κτήματα τὰ δηλωθέντα δέκα καινούργια τρικέφαλα καὶ λαμβάνειν ἀπὸ τοῦ μέρους αὐτοῦ ἀπόδειξιν.

Ἐπὶ τούτῳ γὰρ καὶ τὸ παρὸν σιγίλλιον τῇ ἰδιοχείρῳ ἡμῶν ὑπογραφή καὶ τῇ μολυβδίνῃ βούλλῃ πιστωθὲν ἐπεδόθη τῷ Σερβῆ εἰς ἀσφάλειαν.

Ἔιχε τό: μνη Μαίω, ἰνδ. ιγ' καὶ ὑπογραφήν· Μανουὴλ ὁ Ἐηρὸς καὶ βούλλαν μολυβδίνην κρεμαμένην, ἐν μὲν τῷ ἐνὶ μέρει ἔχουσαν ἐγγεγλυμμένους δύο ἀγίους μάρτυρας, ἤγουν τὸν ἅγιον Θεόδωρον καὶ τὸν ἅγιον Δημήτριον, ἐν δὲ τῷ ἑτέρῳ μέρει στίχον ἔχοντα οὕτως· Ἐηρὸν Μανουὴλ μαρτύρων δυῶν σκέποις.

Ἔιχε δὲ ὀπισθεν καὶ ἕτερον σιγίλλιον παρέχον οὕτως:

Τὸ παρὸν σιγίλλιον τοῦ μακαρίτου ἀθέντου καὶ πατρός μου βουλόμεθα ἔχειν τὸ ἐνεργόν, μέχρις ἂν καὶ αὐτοὶ ἐν τοῖς ζῶσι διάγωμεν κατὰ τὴν αὐτοῦ περιλήψιν, ἐπεὶ γὰρ ἐν αὐτῷ τετύπεται λαμβάνειν τὸν ἐν τούτῳ δηλούμενον Ἰωάννην τὸν Σερβῆν τὸν καὶ Κλαυσηνὸν μέχρι πέρατος τῶν δύο προσώπων νομίσματα τρικέφαλα καινούργια δέκα, τὸ δὲ τοιοῦτον δεύτερον πρόσωπον εἰς ἡμᾶς περιῆλθεν, ὀφείλει καὶ αὐτός, ὡς εἴρηται, τὰ τοιαῦτα δέκα τρικέφαλα ἀνυστερήτως λαμβάνειν ἐτησίως, ἀπὸ τῆς εἰσόδου τῆς τοιαύτης μονῆς τῶν

1. Acta τ. I, σ. 125-126.

Πτωμαίων, μέχρις ἂν τῷ βίῳ τῇ τοῦ Θεοῦ μακροθυμία περίεμι. Ἐπὶ τούτῳ γὰρ καὶ τὸ παρὸν σιγίλλιον τοῦ μακαρίτου ἀθέντου καὶ πατρός μου ὑπεγράφη καὶ παρ' ἡμῶν ἐξ αἰτήσεως τοῦ δηλωθέντος Σερβῆ εἰς οἰκείαν ἀσφάλειαν.

Ἔῤιχε τό· μηνὶ Φεβρουαρίῳ ἰνδ. δεκάτης· καὶ τό· Λέων ὁ Κομνηνός.

Τὰ δὲ ἴσα τούτων ἦσαν ὑπογεγραμμένα δι' ἀσφάλειαν διὰ τοῦ μητροπολίτου Μηθύμνης κύρ Νικηφόρου, ἃ δὴ καὶ ταῦτα ἔνεκεν τῆς ἀνωτέρω δηλωθείσης αἰτίας, ἵνα μὴ σαθρωθέντα ἀφανισθῶσι, κατεστρώθησαν ἐν τοῖσδε τοῖς κωδικίοις».

2. Προβλήματα τῶν σιγιλλίων.

Τὰ ἀνωτέρω σιγίλλια παρουσιάζουν προβλήματα τινά, τὰ ὁποῖα διερευνῶνται κατωτέρω.

Τὰ σιγίλλια ἀναφέρονται εἰς συμφωνίαν συνομολογηθεῖσαν μεταξὺ τοῦ μητροπολίτου Μυτιλήνης Πόθου Ἀπλησφάρη καὶ τοῦ Μανουὴλ Ἐηροῦ. Πότε καὶ ποῦ συνωμολογήθη αὕτη δὲν δηλοῦται ὑπὸ τῶν σιγιλλίων. Ἐὰν ὁμως κρίνωμεν ἐκ τῆς χρονολογίας τοῦ πρώτου σιγιλλίου (1225 Μάιος), τῆς προτασσομένης ὑπὸ τῶν ἐκδοτῶν του, ὡς ἀντιστοίχου τῆς 13ης ἰνδικτιῶνος, ἡ ὁποία σημειοῦται κατὰ τὸ τέλος τοῦ σιγιλλίου, συμπεραίνομεν ὅτι αὕτη συνήφθη εἰς χρόνον παλαιότερον. Ἐγένετο δὲ ἡ συνομολόγησις ταύτης μακρὰν τῆς Μυτιλήνης, ὅπως συμπεραίνομεν ἐκ τῆς φράσεως τοῦ πρώτου σιγιλλίου «ἐπὶ τῇ... δωρηθείσῃ μονῇ τῶν Κάτω Πτωμαίων τῇ κατὰ Μιτυλήνην διακειμένη» καὶ ἐκ τῆς ἐτέρας «τελεῖν νομίσματα τρικέφαλα² καινούργια τὰ κατὰ χώραν ἀπαιτούμενα εἴκοσι». Κατὰ τὴν τελευταίαν ταύτην τὰ εἴκοσι καινούργια τρικέφαλα, τὰ ὁποῖα θὰ κατεβάλλοντο ἀπὸ μέρους τοῦ Μανουὴλ Ἐηροῦ ἐν Μυτιλήνῃ, ἦσαν ἐκ τῶν νομισμάτων, τὰ ὁποῖα ἐκυκλοφόρουσαν τότε ἐν Μυτιλήνῃ καὶ τὰ ὁποῖα, φαίνεται, δὲν ἦσαν ἐν χρήσει εἰς τὸν τόπον τῆς συντάξεως τῆς συμφωνίας. Ἐξ ὅλων τῶν ἐνδείξεων λοιπὸν συμπεραίνομεν ὅτι ἡ ἀνωτέρω συμφωνία ἐπὶ τῆς Ἀεσβιακῆς μονῆς τῶν Κάτω Πτωμαίων συνήφθη μεταξὺ τοῦ μητροπολίτου Μυτιλήνης Πόθου καὶ τοῦ Μανουὴλ Ἐηροῦ ἐν Νικαίᾳ, ἥτις ἦτο τότε ἔδρα τοῦ αὐτοκράτορος καὶ τοῦ πατριάρχου καὶ εἰς τὴν ὁποίαν εἶχον καταφύγει πολλοὶ μητροπολίται τῶν καταληφθέντων ὑπὸ τῶν Λατίνων μερῶν κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Φραγκοκρατίας³.

Ἡ συμφωνία προϋποθέτει μᾶλλον τὴν ἀνάκτησιν τῆς Λέσβου ὑπὸ τοῦ ἀρίστου κυβερνήτου» καὶ αὐτοκράτορος τῆς Νικαίας Ἰωάννου Γ' Δούκα

2. Νομίματα φέροντα ὡς παράστασιν τρεῖς κεφαλὰς (Du Cance, *Glossarium ad scriptores mediae et infimae Graecitatis*, Lugduni 1688, σ. 1605).

3. Α. Μηλιαράκη, Ἱστορία τοῦ βασιλείου τῆς Νικαίας, Ἀθῆναι 1898, σ. 95, 108, 110. Β. Στεφανίδου, Ἐκκλ. Ἱστορία σ. 414.

Βατάτζη, ἡ ὁποία ἐγένετο κατὰ τὸ 1224⁴. Ὁ Πόθος ἐξηκολούθει νὰ παραμένῃ ἐν Νικαία καὶ μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς Λέσβου, καθὼς καὶ ὁ μητροπολίτης Μηθύμνης⁵ καὶ πολλοὶ ἄλλοι⁶.

Περὶ τοῦ πρώτου τῶν συμβληθέντων, τοῦ μητροπολίτου Πόθου⁷, δὲν ἔχομεν ἐξ ἄλλης πηγῆς πληροφορίας. Οὗτος δὲν εὑρίσκετο ἐν ζῶῃ κατὰ τὴν σύνταξιν τοῦ πρώτου σιγιλλίου (1225), ὅπως συμπεραίνομεν ἐκ τῆς ἐν αὐτῷ πρὸ τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ χρήσεως τῆς ἀνωνομίας «ἐκεῖνος» («τοῦ μητροπολίτου ἐκεῖνου Μυτιλήνης κύρ Πόθου»). Φαίνεται λοιπὸν ὅτι ἀπέθανεν ὀλίγον πρὸ τῆς συντάξεως τοῦ πρώτου σιγιλλίου (1225)⁸.

Ὁ ἕτερος τῶν συμβληθέντων, Μανουὴλ Ξηρός, ὀνομάζεται ὑπὸ τοῦ υἱοῦ του εἰς τὸ δεύτερον σιγιλλίον «αὐθέντης»⁹. Ὅπως δὲ πληροφοροῦμεθα ἐκ τοῦ πρώτου σιγιλλίου εἶχε κτήματα ἐν Μυτιλήνῃ καὶ διαχειριστὴν αὐτῶν. Δικαίως λοιπὸν ἐθεωρήθη ὡς εἷς τῶν ἐν Μυτιλήνῃ ἐπιφανῶν¹⁰. Φαίνεται ὅτι ἦτο στρατιωτικὸς, ἀναδειχθεὶς εἰς τοὺς πολέμους καὶ διὰ τοῦτο ἔτρεφεν ἰδιαιτέραν εὐγνωμοσύνην πρὸς τοὺς στρατιωτικοὺς ἀγίους, Θεόδωρον καὶ Δημήτριον, τοὺς ὁποίους παρίστανεν ἢ σφραγίς αὐτοῦ καὶ ἐπικαλεῖται εἰς τὴν ἐπὶ

4. Νικηφ. Γρηγορᾶς 2, 3' ἐκδ. Βόννης τ. I σ. 28-29. Κ. Παπαρρηγόπουλου, Ἱστορία Ἑλλήν. ἔθνους, ἐκδ. 6, τ. 5 (2) σ. 50. Π. Γώγου, Ἱστορία τῆς Λέσβου, Κων/πολις 1887, σ. 65. Vasiliev, Ἱστορία τῆς Βυζ. αὐτοκρατορίας, μετ. Δ. Σαβράμη, σ. 646.

5. Εἰς τὴν ἐν Νικαία ἐνδημοῦσαν σύνοδον μετέχει κατὰ τὸ 1250 καὶ ὁ Μηθύμνης Μιχαήλ. Περὶ αὐτοῦ βλ. Mansi, Sacrorum Conciliorum nova et amplissima collectio τ. 22 σ. 1137, 1141. Migne P.G. τ. 119 σ. 811. ΡΠΣυν. τ. 5 σ. 114, 116. Μηλιαράκη, Ἱστορία βασιλείου τῆς Νικαίας σ. 108, 110 (ἐσφαλμένως σημειώνει ὡς χρονολογίαν τῆς συνόδου τὸ 1220 ἀντὶ τοῦ 1250). Συκουτρῆ ἐν ΕΕΒΣπ. τ. 9 σ. 183. Καρυδώνη, Τὰ ἐν Καλλονῇ μοναστήρια σ. 230. Γερμανοῦ μητρ. Σάρδεων, Ἡ Ἐκκλησία Μηθύμνης, «Δελτίον» (περ. μητροπ. Μηθύμνης) τ. 10 (1938) σ. 90 παρ.

6. Β. Στεφανίδου, Ἐκκλ. Ἱστορία, Ἀθῆναι 1948, σ. 414.

7. Περὶ αὐτοῦ βλ. Ἀλεξούδη, Χρονολογικοὶ κατάλογοι, «Νεολόγος» (Κων/πόλεως) ἀρ. φ. 6528 (7 Μαΐου 1891). Α. Παπαδοπούλου - Κεραμέως, Μαυρογ. βιβλιοθ., Παρ/μα 15 τόμου σ. 2. Στ. Καρυδώνη, Τὰ ἐν Καλλονῇ μοναστήρια, Κων/πολις 1900, σ. 12', 219. Κλεομβρόσου, Συνοπτ. Ἱστορία, «Ὁ Ποιμὴν» τ. 4 (1936) σ. 65 παρ.

8. Οὗτος πρέπει μᾶλλον νὰ διακριθῇ τοῦ ἐπὶ πατριάρχου Μιχαήλ Γ' (1170-1177) ὑπογράφοντος μητροπολίτου Μυτιλήνης Πόθου τὰ πρακτικὰ τῆς συνόδου τῆς 30 Ἰανουαρίου 1170, λόγῳ τῆς μεγάλης χρονικῆς ἀποστάσεως μεταξὺ τῶν δύο. Περὶ τοῦ τελευταίου τούτου βλ. Le Quien, Oriens Christianus, σ. 956. Grumel, Les régestes des Actes du patriarcat de Constantinople τ. 1 (1932) σ. 157. Καρυδώνη, Τὰ ἐν Καλλονῇ μοναστήρια σ. 219.

9. Εἶχε τὴν ἔνοσιαν τοῦ δυνάστου, ἰσχυροῦ καὶ δεσπότη. Εἰς ἔγγραφο τοῦ 13ου αἰῶνος ἐχρησιμοποιοῖτο ἡ λέξις διὰ τὸν αὐτοκράτορα Ἀνδρόνικον Γ' (Βογιατζίδου, Τὸ χρονικὸν τῶν Μεινάρων, ΕΕΒΣπ. τ. 1, 1928, σ. 155, 157) εἰς χρυσόβουλλον δὲ τοῦ 1359 διὰ τοὺς δυνάστας τῆς Θεσσαλίας (ΕΕΒΣπ. τ. 1, 1928, σ. 142).

10. V. Laurent, Les bulles métriques, «Ἑλληνικά» τ. 5 (1932) σ. 150-151.

ταύτης κεχαραγμένην ἐπιγραφὴν «Ἐηρὸν Μανουὴλ μαρτύρων δυὰς σκέποις»¹¹. Ὑπὸ τοῦ Νικηῖτα Χωνιάτου περιγράφονται οἱ θαυμαστοὶ ἄθλοι Ἐηροῦ τινος Μανουὴλ εἰς ἐκστρατείαν τοῦ Μανουὴλ Κομνηνοῦ κατὰ τῶν Τούρκων¹². Δὲν δυνάμεθα ὅμως νὰ ἐλέγξωμεν ἐὰν πρόκειται περὶ τοῦ αὐτοῦ προσώπου¹³. Ἐπίσης δὲν δυνάμεθα νὰ συσχετίσωμεν αὐτὸν πρὸς ἄλλα πρόσωπα ἄλλων μερῶν ὑπὸ τὸ αὐτὸ ἐπίθετον¹⁴ ἐλλείψει ἐπαρκῶν στοιχείων.

Ὁ Ἰωάννης Σερβῆς τέλος, ὁ ὁποῖος ἀναφέρεται ἐπίσης εἰς τὴν ὡς ἄνω συμφωνίαν, ἦτο γαμβρὸς τοῦ μητροπολίτου Πόθου, «ἀνθρωπος» τοῦ Ἐηροῦ καὶ «πρόεδρος»¹⁵ κατὰ τὸ πρῶτον σιγίλλιον. Ἡ οἰκογένεια τούτου ἔμεινε ἐν Μυτιλήνῃ.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ μητροπολίτου Πόθου ὁ Σερβῆς ἔδει νὰ λαμβάνῃ τὸ συμφωνηθὲν ποσὸν τῶν δέκα τρικεφάλων ὡς γαμβρὸς καὶ κληρονόμος τοῦ μητροπολίτου Πόθου. Τοῦτο ἐξησφάλιζεν εἰς αὐτὸν τὸ πρῶτον σιγίλλιον, τὸ ὁποῖον συνετάχθη καὶ αὐτὸ φαίνεται ἐν Νικαίᾳ, ὅπως συμπεραίνομεν ἐκ τῆς φράσεως περὶ τοῦ διαχειριστοῦ τῶν κτημάτων τοῦ Ἐηροῦ, «ἐνεργουῦντος τὰ κατὰ Μυτιλήνην κτήματα αὐτοῦ». Τὸ δευτέρον σιγίλλιον συνετάχθη μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἐηροῦ. Ἡ ὑποσημειουμένη εἰς τὸ σιγίλλιον δεκάτη ἰνδικτιῶν ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὸ μετὰ τὴν σύνταξιν τοῦ πρώτου σιγιλίου ἔτος 1237.

Τὰ ἀντίγραφα τῶν ὡς ἄνω σιγιλίων «ἦσαν ὑπογεγραμμένα δι' ἀσφάλειαν διὰ τοῦ μητροπολίτου Μηθύμνης κύρ Νικηφόρου». Ἡ ἐπικύρωσις τούτων ὑπὸ τοῦ μητροπολίτου τῆς ὁμόρου μητροπόλεως ἐγένετο μετὰ τὴν σύνταξιν τοῦ δευτέρου σιγιλίου (1237) καὶ πρὸ τοῦ 1250, ὅτε μητροπολίτης Μηθύμνης ἦτο ὁ Μιχαήλ.

Περὶ τῆς μονῆς τῶν Κάτω Πτωμαίων πληροφοροῦμεθα ἐκ πατριαρχικῶν

11. G. Schlumberger, *Sigillographie de l' empire Byzantin*, Paris 1884, σ. 716.

12. Νικητὰς Χωνιάτης 6,8^ο ἐκδ. Βόννης, σ. 256. Migne P.G. τ. 130 στ.

545.

13. Ὁ Laurent, ὅστις τὴν μὲν ἐκστρατείαν ἀνάγει εἰς τὸ ἔτος 1180, τὸν δὲ θάνατον τοῦ Μ. Ἐηροῦ εἰς τὸ 1246, λέγει ὅτι ἡ συσχέτισις τῶν χρονολογιῶν ὀδηγεῖ εἰς τὸ νὰ διακρίνωμεν τὰ πρόσωπα (ἐνθ' ἄν.) Ὁ Ἐηρὸς ὅμως ἀπέθανε τὸ 1237, ὡς θὰ ἴδωμεν. Ἡ χρονικὴ λοιπὸν ἀπόστασις μεταξὺ τῶν δύο ὑπὸ τὸ αὐτὸ ὄνομα προσώπων δὲν μᾶς ὑποχρεώνει κατ' ἀνάγκην νὰ τὰ διαστείλωμεν, ἀφοῦ μάλιστα καὶ τὰ δύο πρόσωπα παρουσιάζονται ὡς πολεμισταὶ καὶ εὐγενεῖς.

14. Ἀναφέρεται κατὰ τὴν αὐτὴν περίπτωσιν ἐποχὴν Μιχαήλ τις Ἐηρὸς τῆς περιφέρειας Ἰονίου. Περὶ αὐτοῦ βλ. δύο πράξεις τοῦ πατριάρχου Γερμανοῦ Β' (1222-1240) πρὸς τὸν μητροπολίτην Ἰονίου (Παπαδοπούλου—Κεραμέως, Ἀνάλεκτα Ἱεροσολ. σταχυολογίας τ. 1 σ. 464, 465). Ἔτερα σιγίλλια μνημονεύουν διάφορα ἄλλα πρόσωπα ὑπὸ τὸ αὐτὸ ἐπίθετον. Βλ. Laurent, *Les bulles métriques*, «Ἑλληνικά» τ. 5 (1932) σ. 150-151.

15. Ἡ λέξις σημαίνει κατὰ τοὺς μεσαιωνικοὺς χρόνους καὶ ἔπειτα τὸν ἐπίσκοπον. Ὁ Βαλσαμῶν εἰς τὴν ἐρμηνείαν τοῦ 40οῦ κανόνος τῆς ἐν Τροῦλλῳ συνόδου λέγει: «πρόεδρος γὰρ ὁ ἐπίσκοπός ἐστιν, οὐχ ὁ καθηγούμενος, ὡς τινες λέγουσιν» (ΡΠΣυν. τ. 2 σ. 400). Ἡ ἔννοια ὅμως αὕτη δὲν εὐοδοῦται ἐν προκειμένῳ.

ἐγγράφων τοῦ 1324¹⁶ ὅτι ἐτιμᾶτο εἰς τὸ ὄνομα τοῦ ἁγίου Μηνᾶ. Ἡ θέσις ὁμῶς τῆς μονῆς ἐντὸς τῆς μητροπολιτικῆς περιφερείας Μυτιλήνης δὲν εἶναι γνωστὴ. Τὸ τοπωνύμιον τοῦτο δὲν φαίνεται νὰ διατηρῆται μέχρι σήμερον. Ἐξ ὧσων δὲ γνωρίζομεν ὁ μοναδικὸς ἡρειπωμένος ναὸς, τιμῶμενος κατὰ τὴν παράδοσιν ἐπ' ὀνόματι τοῦ ἁγίου Μηνᾶ, εὐρίσκεται εἰς τὴν θέσιν «Σάμοσ» παρὰ τὰ σύνορα τῶν ἀγροτικῶν περιφερειῶν τῶν χωρίων Πηγῆς καὶ Μυστεργῶν. Εἰς μικρὰν ἀπόστασιν ἀπὸ τούτου ὑπάρχουν λείψανα παλαιοῦ οἰκισμοῦ. Οὐδεμίαν ὁμῶς ἄλλην σχετικὴν ἔνδειξιν παρουσιάζει ἡ θέσις.

Εἰς τὴν ἀνωτέρω συμφωνίαν ἐπὶ τῆς μονῆς τῶν Κάτω Πτωμαίων, ὡς καὶ εἰς τὰ δύο ὡς ἄνω σιγίλλια, ἀναφέρεται μεταγενέστερον πατριαρχικὸν γράμμα τοῦ Ἀρσενίου (1261)¹⁷ διὰ τῶν ἐξῆς: «Συμφωνία ἦν μέσον Μανουὴλ τοῦ Ξηροῦ καὶ τοῦ μητροπολίτου ἐκείνου Μιτυλήνης Πόθου τοῦ Ἀπλησφάρη ὅτι δεδώρηται τὴν τοιαύτην μονὴν ὁ μητροπολίτης οὗτος, ὡς τῶν δικαίων οὔσαν τῆς κατ' αὐτὸν ἐκκλησίας, τῷ Ξηρῷ τούτῳ Μανουὴλ ἐπὶ δυοῖ προσώποις καὶ τετῶπακεν, ἵνα τελλῆ ἐτησίως ὑπὲρ αὐτῆς νομίσματα τρικέφαλα εἴκοσι καὶ τὰ μὲν δέκα καταβάλλῃ πρὸς τὴν ἁγιωτάτην μητρόπολιν, τὰ δὲ δέκα διδῶ πρὸς τὴν οἰκίαν τοῦ γαμβροῦ αὐτοῦ, τοῦ Σερβῆ· καὶ ἦν τὸ δικαίωμα τοῦτο διαλαμβάνον, ὡς ὁ μὲν Ξηρὸς ἐκεῖνος Μανουὴλ τέθνηκε, περιῆλθε δὲ τὸ δίκαιον τοῦ δευτέρου προσώπου εἰς τὸν υἱὸν αὐτοῦ, Κομνηνὸν Λέοντα καὶ ποιεῖ καὶ οὗτος σιγίλλιον τῷ Σερβῆ, ἵνα λαμβάνῃ κατ' ἔτος ἀπὸ μέρους αὐτοῦ τὰ δέκα τρικέφαλα».

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω εἰκάζεται ὅτι ἡ ἔκφρασις τοῦ πρώτου σιγίλλιου «ἐπὶ δυοῖ προσώποις» ἀποτελεῖ ἕρον τῆς συνομολογηθείσης συμφωνίας μεταξὺ τοῦ μητροπολίτου Πόθου καὶ τοῦ Ξηροῦ. Οὗτος ἐκφράζει τὸ δικαίωμα τῆς μεταβιβάσεως τῆς δωρεᾶς εἰς τὸν κληρονόμον τοῦ Μανουὴλ Ξηροῦ, Λέοντα καὶ τῆς διατηρήσεως ταύτης μέχρι τοῦ θανάτου του.

Κατόπιν τῶν ἀνωτέρω ἡ ὑπόθεσις τῆς συμφωνίας ἐπὶ τῆς μονῆς τῶν Κάτω Πτωμαίων παρουσιάζει τὴν ἐξῆς εἰκόνα. Ὁ μητροπολίτης Μυτιλήνης Πόθος Ἀπλησφάρης εὐρισκόμενος ἐν Νικαίᾳ, προέβη, πιθανῶς μετὰ τὴν ἀνάκτησιν τῆς Λέσβου ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Ἰωάννου Γ' Δούκα (1224), εἰς συναμολόγησιν συμφωνίας μετὰ τοῦ ἰσχυροῦ ἄρχιεπισκοπῆς Λέσβου Μανουὴλ Ξηροῦ. Κατ' αὐτὴν ὁ μὲν πρῶτος ἐδωρεῖτο τὴν ἐν Λέσβῳ ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν του μονὴν τῶν Κάτω Πτωμαίων εἰς τὸν δεύτερον «ἐπὶ δυοῖ προσώποις». Ὁ δευτε-

16. Acta τ. 1, σ. 113, 117.

17. Acta τ. 1 σ. 122. Εἰς τὰ ἐπὶ τῆς μονῆς δίκαια τοῦ μητροπολίτου Μυτιλήνης ἀναφέρεται καὶ ἕτερον γράμμα τοῦ πατρ. Ἀρσενίου (1261) (Acta τ. 1 σ. 124). Εἰς ἀμφότερα τὰ πατριαρχικὰ ἔγγραφα ταῦτα ἐσφαλμένως προέταξαν οἱ ἐκδόται των ὡς χρονολογίαν τὸ 1246, ἥτις ὁμῶς δὲν συμφωνεῖ πρὸς τὸν χρόνον τῆς πατριαρχείας τοῦ Ἀρσενίου (1255-1260, 1261-1265), ὑπὸ τοῦ ὁποῦ ἐγράφησαν. Τὸ μόνον ἔτος τῆς πατριαρχείας του, πρὸς τὸ ὁποῖον ἀντιστοιχεῖ ἡ πέμπτη ἰνδικτιῶν, τὴν ὁποίαν φέρουν τὰ ἔγγραφα, εἶναι τὸ 1261.

ρος ἀνελάμβανε τὴν ὑποχρέωσιν νὰ καταβάλλῃ κατ' ἔτος εἴκοσι τρικέφαλα καινούργια ἐκ τῶν κυκλοφορούντων ἐν Λέσβῳ, ἤτοι δέκα εἰς τὴν μητρόπολιν Μυτιλήνης και δέκα εἰς τὴν ἐν Μυτιλήνῃ οἰκίαν τοῦ Ἰωάννου Σερβῆ, γαμβροῦ τοῦ μητροπολίτου. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ μητροπολίτου Πόθου ἡ συμφωνία ἐξηκολούθει ἰσχύουσα. Ἐχρειάσθη ἕμως νὰ διατυπωθῇ ἐγγράφως ὁ ὅρος τῆς συμφωνίας περὶ καταβολῆς εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ Σερβῆ, ἐναντι ἀποδείξεως, τῶν δέκα τρικεφάλων. Ἡ ὑπόσχεσις διευτώθη ἐν σιγίλλῳ κατὰ Μάιον τοῦ 1225. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μανουὴλ Ξηροῦ μετεβιβάζετο ἡ δωρεὰ τῆς μονῆς τῶν Κάτω Πτωμαίων δικαιοματικῶς εἰς τὸν υἱὸν και κληρονόμον αὐτοῦ Λέοντα Κομνηνόν. Οὗτος δὲ συνέταξεν ἕτερον σιγίλλιον κατὰ Φεβρουάριον τοῦ 1237, διὰ τοῦ ὁποῖου ὑπέσχετο εἰς τὸν Ἰωάννην Σερβῆν νὰ καταβάλλῃ τὰ ὡς ἄνω δέκα τρικέφαλα.

Ὡς ἐκ τῆς ἀνωτέρω εἰκόνας συνάγεται, ἡ περίεργος αὕτη συμφωνία παρουσιάζει τὰ χαρακτηριστικά γνωρίσματα μιᾶς δωρεᾶς μοναστηρίου. Παρίσταται λοιπὸν ἀνάγκη, διὰ νὰ ἐρμηνευθῇ πλήρως και ἐμφανισθῇ ἡ φυσιογνωμία τῆς συμφωνίας, νὰ τοποθετηθῇ αὕτη ἐντὸς τοῦ ἱστορικοῦ πλαισίου τῆς συνήθειας τῆς παραχωρήσεως μοναστηρίων διὰ δωρεᾶς. Ἡ τοποθέτησις αὕτη προσφέρει ἀντιστοίχως πολλὰ στοιχεῖα χρήσιμα εἰς τὴν ἔρευναν τῆς ὀλίγων γνωστῆς δικαιοπραξίας ταύτης.

β) Τὰ χαριστικά μοναστήρια.

1. Ἡ ἀρχὴ τῶν δωρεῶν μοναστηρίων.

Κατὰ τὸν μεσαίωνα ἐπεκράτησεν ἡ συνήθεια νὰ παραχωρῶνται μοναστήρια παρὰ τοῦ ἐξουσιάζοντος αὐτὰ αὐτοκράτορος ἢ πατριάρχου ἢ μητροπολίτου εἰς κληρικούς ἢ λαϊκούς πρὸς σύστασιν ἢ βελτίωσιν ἢ συντήρησιν αὐτῶν. Τὰ οὕτω παραχωρούμενα μοναστήρια ὠνομάζοντο «χαριστικά»¹⁸, ὁ λαμβάνων τὸ μοναστήριον χαριστικάριος, ἢ δὲ παραχώρησις, ἢ ὁποία ἐγένετο συνήθως ἐφ' ἔρου ζωῆς τούτου, δωρεὰ μοναστηρίου¹⁹. Πρὸς δῆλωσιν τῆς τοιαύτης παραχωρήσεως μοναστηρίων ἢ και ἐκκλησιαστικῶν κτημάτων χρησιμοποιεῖται ὑπὸ τῶν ξένων ὁ ὅρος «χαριστικά»²⁰, ὁ ὁποῖος

18. Ὁ ἱστορικός και κτήτωρ τῆς μονῆς τοῦ Παντοκράτορος Μιχαὴλ Ἀταλατιάτης γράφει εἰς τὸ τυπικὸν τῆς μονῆς ταύτης (1077): «Ἡ μονὴ τοῦ ἀγίου Γεωργίου, ἣν ἔχω ἐπὶ δυσὶ προσώποις εἰς χαριστικὴν, ἢ κειμένη ἐξωθεν τῆς δυτικῆς πόρτης τοῦ κάστρου τῆς Ραιδεστοῦ...» (Σάβα, Μεσαιων. βιβλιοθ. τ. 1, σ. 22).

19. Εἰς τὰς ἱστορικὰς πηγὰς συχνότατα γίνεται λόγος περὶ μοναστηρίων «διὰ δωρεᾶς» ἢ «δωρεαστικῶ λόγῳ» ἢ «κατὰ δωρεάν» ἢ «δωρεαστικῶς» κατεχομένων και περὶ «δωρηθέντων» και «ἀδωρητῶν» μοναστηρίων. Περὶ δωρεῶν βλ. Pl. de Meester, De monachico statu iuxta disciplinam Byzantinam, 1942, σ. 109.

20. Ὁ Vasiliev μετὰ πιθανότητος λέγει ὅτι ἐπὶ πολὺ χρονικὸν διάστημα δὲν ἦτο δεκτὸς εἰς τὸ Βυζάντιον οὐδεὶς ὅρος, ὁ ὁποῖος νὰ χαρακτηρίζῃ τὰς παραχωρήσεις τῶν

ὁμως δὲν ἀπαντᾷ εἰς τὰς ἱστορικὰς πηγὰς. Ἀντιθέτως ἡ χρῆσις τῶν ὄρων δωρεὰ καὶ χαριστικάριος εἶναι συχνὴ εἰς αὐτάς.

Πρόκειται λοιπὸν περὶ δικαιοπραξίας ἐφαρμοζομένης ἐπὶ τῶν μοναστηρίων καὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἰδιοκτησίας κατὰ τὸν μεσαίωνα.

Πλὴν τῶν δωρεῶν ἦσαν ἐν χρήσει τότε καὶ ἄλλαι δικαιοπραξίαι ἐφαρμοζόμεναι ἐπὶ τῶν μοναστηρίων καὶ ἐπὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς γενικώτερον ἰδιοκτησίας, ὅπως ἡ ἔκδοσις, ἡ ἐπίδοσις, ἡ ἐφορεία, ἡ οἰκονομία, ἡ ἐπιτήρησις, ἡ ἐμφύτευσις κλπ.²¹ Παράλληλος δικαιοπραξία κατὰ τὸν 11ον τοῦλάχιστον αἰῶνα ἦτο καὶ ἡ πρόνοια²².

Τινὲς ἐκ τῶν δικαιοπραξιῶν τούτων ἦσαν ἐκ τῶν συνήθων τοιούτων τοῦ τότε ἰσχύοντος ἀστικοῦ δικαίου («κοινοῦ νόμου») ὅπως ἡ δωρεὰ, ἡ ἔκδοσις, ἡ ἐμφύτευσις²³.

Ἐνταῦθα δὲν ἐξετάζονται ὅλαι αὐταὶ αἱ δικαιοπραξίαι.

Ἡ ἔρευνα περιορίζεται εἰς τὴν μεγαλυτέρας σημασίας καὶ συχνότατα ἀπαντῶσαν δωρεὰν μοναστηρίων ἀπὸ ἱστορικῆς καὶ κανονικῆς ἀπόψεως, καθόσον ἡ ὡς ἄνω συμφωνία ἐπὶ τῆς μονῆς τῶν Κάτω Πτωμαίων τῆς Λέσβου

αὐτοκρατόρων ἐκτὸς τοῦ ὅρου χαριστικίου, ὁ ὁποῖος δὲν ἔχει ἀκόμη μελετηθῆ. Ἡ ἀρχὴ τοῦ ἐπομένως δύναται νὰ θεωρηθῆ μόνον ὡς ὑπόθεσις, ἔστω καὶ ἂν πρόκειται διὰ μίαν εὐλογοφανῆ ὑπόθεσιν». (Ἱστορία Βυζ. αὐτοκρατορίας σ. 703).

21. Περὶ χαριστικίων βλ. W. Nissen, Die Diataxas des Michael Attaleiates von 1077, Jenna 1894, σ. 52. E. Herman, Ricerche sulle istituzioni monastiche Bizantine, *Orientalia Christiana periodica* τ. 6 (1940), σ. 316 ἔξ. V. Laurent, Charisticariat et commende à Byzance, «*Revue des études Byzantines*» τ. 12 (1954) σ. 100-113. H. Beck, Kirche und theologische Literatur im Byzantinischen Reich, München 1959, σ. 136-137. Τὸ τυπικὸν τῆς μονῆς τῆς Κεχαριτωμένης ἀπαγορεύει τὴν ἀνάθεσιν τῆς μονῆς εἰς οἰοῦντις «κατὰ δωρεὰν ἢ ἐπίδοσιν ἢ ἐφορείαν ἢ οἰκονομίαν ἢ ἐπιτήρησιν ἢ ἑτέραν τινὰ πρόφασιν» (Acta τ. 5 σ. 332). Βλ. Βαλσαμῶνος ἐρμηνείας εἰς τοὺς 12, 13, 19 κανόνας τῆς Ζ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου (ΠΠ Συν. τ. 2 σ. 595, 597, 614, 634-5). De Meester ἔ. ἀ. σ. 161.

22. Τὸ τυπικὸν τῆς μονῆς Παντοκράτορος (1077) διακρίνει τὰς δύο δικαιοπραξίας: «Ἐἰ δέ τις ἐπιχειρήσει... χαριστικάριον ἄλλον ἐπιστήσαι ἢ προνοητήν...» (Acta τ. 5 σ. 800). Ὁ Vasiliev λέγει ἐν τῷ ὅρῳ πρόνοια ἐχρησιμοποιοῦσα κατ' ἀρχὰς ὡς παράλληλος τοῦ χαριστικίου, ἀργότερον δὲ ἤρχισε νὰ ἀποκτᾷ τὴν εἰδικὴν σημασίαν τῆς αὐτοκρατορικῆς παραχωρήσεως. Κατ' αὐτὴν δηλ. σημαίνει τὴν παραχώρησιν ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος κτημάτων εἰς τοὺς προσεγγιζόντας εἰς τὸ κράτος ὑπηρεσίας ὑπὸ τὸν ὄρον τῆς ἐξασφαλίσεως ὀρισμένων ὑπηρεσιῶν ὑπ' αὐτῶν καὶ μάλιστα στρατιωτικῶν (Ἱστορία Βυζ. αὐτοκρ. σ. 676, 703 ἔξ. 745). Διακρίνουσιν ἐπίσης τὰς ἐνωίας τῶν δύο ὄρων ὁ Ostrogorsky (Pour l'histoire de la Féodalité Byzantine, trad. Française de H. Grégoire, Bruxelles 1954, σ. 17 ἔξ. Τοῦ ἰδίου, Histoire de l'état Byzantin, trad. J. Gouillard, Paris 1956, σ. 353) καὶ ὁ K. Ἀμαντος (Ἱστορία τοῦ Βυζ. Κράτους, Ἀθήναι 1957, τ. 2 σ. 284-285).

23. Περὶ ἐμφυτεύσεως ἐν τῇ νομοθεσίᾳ τῶν Μακεδόνων βλ. Ἰωάν. καὶ Παν. Ζέβου, Jus Graecoromanum τ. 2, Ἀθήναι 1931, σ. 42, 45. Δ. Πετρακάκου, Τὸ μοναχικὸν πολίτευμα τοῦ Ἁγίου Ὀρους Ἀθῶν, Ἀθήναι 1925, σ. 155 ἔξ.

χαρακτηρίζεται ὡς τοιαύτη. Τὸ πρῶτον σιγίλλιον λέγει: «ἐπεὶ συμφωνία γέγονε... ἐπὶ τῇ πρὸς ἡμᾶς παρ' ἐκείνου δωρηθείση μὲν ἡ τῶν Κάτω Πτωμαίων».

Περὶ τῶν δωρεῶν εἰδικῶς ἡ νομοθεσία τῶν Μακεδόνων λέγει: «Τῶν δωρεῶν αἱ μὲν εἰσιν ἐν ζωῇ γινόμεναι καὶ πρὸς ζωὴν τὴν χάριν καὶ τὴν εὐεργεσίαν γνωρίζουσαι καὶ τὴν εὐγνωμοσύνην ἐπιζητοῦσαι· αἱ δὲ ἐν αἰτία θανάτου γινόμεναι... Τῶν δὲ ἐν ζωῇ δωρεῶν αἱ μὲν εἰσιν ἐξ αὐτῆς τῆς ὥρας καὶ τοῦ καιροῦ τὴν περαιώσιν ἐκδεχόμεναι... αἱ δὲ εἰσιν ὑπὸ αἵρεσιν διδόμεναι, διαφόροις τρόποις καὶ χρόνοις εἰδοποιούμεναι καὶ ὡς ἂν ὁ δωρούμενος ἐπέιπῃ καὶ προσδιορίσῃται»²⁴.

Διὰ τὰ ἀποσαφηνισθῆ ἡ ἔννοια καὶ ὁ χαρακτήρ τῆς δωρεᾶς παραθέτομεν ἐναυθὰ σύντομον περιγραφὴν τῆς ἱστορικῆς ἐξελίξεως τῆς δικαιοπραξίας ταύτης μέχρι τῶν ἀρχῶν τοῦ 13ου αἰῶνος.

Ἡ συνήθεια τῆς παραχωρήσεως μοναστηρίων διὰ δωρεᾶς ἀπαντᾷ, ὡς γνωστόν, κατὰ τοὺς χρόνους τῶν Μακεδόνων (867-1057) καὶ Κομνηνῶν (1057-1185)²⁵, ἔχει ὅμως τὴν ἀρχὴν αὐτῆς εἰς πολὺ παλαιότερους χρόνους. Ὁ ζηλωτῆς πατριάρχης Ἀντιοχείας Ἰωάννης Ε', ὁ Ὁξείτης (1089-1100), κατακρίνων αὐτὴν ἐντονώτατα καὶ μετὰ σπανίας παρρησίας εἰς τὸν λόγον τοῦ «Περὶ τοῦ ὅτι οἱ τὰ μοναστήρια διὰ δωρεῶν λαμβάνοντες εἴτε ἀρχιερατικῶν εἴτε βασιλικῶν καὶ ἐκ τῶν μοναστηρίων κέρδη ἔχοντες ἀσεβοῦσιν» ἔλεγεν, ὅτι ἔχει τὴν ἀρχὴν αὐτῆς εἰς τὸν εἰκονομάχον αὐτοκράτορα Κωνσταντῖνον Ε', τὸν Κοπρῶνυμον, (741-775)²⁶. Φαίνεται ὅμως ὅτι ἡ συνήθεια ὑπὸ παρομοίαν μορφήν ὑπῆρχεν εἰς παλαιότερους χρόνους²⁷. Διάταξις τῶν Νεαρῶν τοῦ Ἰου-

24. Ζέπου ξ. ἀν. τ. 2, σ. 150.

25. Ὁ Ostrogorsky ὀρθῶς λέγει ὅτι ἀνεπτύχθη κατ' ἐξοχὴν κατὰ τὸν 11ον αἰῶνα (Histoire σ. 353).

26. Migne P.G. τ. 132, στ. 1129. Ὁ λόγος τοῦ ἐδημοσιεύθη κατ' ἀρχὰς ὑπὸ Cotelierius (Ecclesiae Graecae monumenta τ. 1, σ. 151-191) καὶ ἔπειτα ὑπὸ Migne (P.G. τ. 132, στ. 1118-1149).

Περὶ τοῦ πατριάρχου τούτου, ὁ ὁποῖος πρότερον ὑπῆρξε μοναχὸς ἐν τῇ νήσῳ Ὁξεία καὶ τοῦ λόγου τοῦ βλ. A. Ferradou, Des biens des monastères à Byzance, Bordeaux 1896, σ. 233, 236. Κρουμβάχερ, Ἱστορία τῆς Βυζ. λογοτεχνίας, μετ. Γ. Σωτηριάδου, τ. 1, σ. 277, 281, 310, 637, 645. F. Chalandon, Essai sur le règne d'Alexis er Comnène, Paris 1900, σ. XXVII, 283 ἐξ. L. Oeconomos, La vie religieuse dans l'empire Byzantin au temps des Comnènes et des Anges, Paris 1918, σ. 136-141. Χρυσ. Παπαδοπούλου, Ὁ πατριάρχης Ἀντιοχείας Ἰωάννης Ε', ΕΕΒΣπ. τ. 12 (1936) σ. 368 ἐξ. De Meester, De monachico statu σ. 98, 109. Φ. Κουκουλλέ, Βυζαντινῶν βίος καὶ πολιτισμὸς τ. 6, σ. 76. Beck ξ. ἀ. σ. 613. Τοῦ πατριάρχου Ἰωάννου σώζεται ἐπίσης Λόγος πρὸς Ἀλέξιον Κομνηνὸν περὶ τῆς καταστάσεως τῶν φορολογουμένων ἐπαρχιῶν, δημοσιευθεὶς ἐν περ. «Ἐκκλ. ἀλήθεια» τ. 20, (1900), σ. 357.

27. Ferradou, Des biens des monastères σ. 233. Ὁ Vasiliev (I-

στινιανού ἔλεγε· «μηδεὶς μοναστήριον πωλείτω ἢ ἀμειβέτω ἢ δωρεῖσθω, ἐνθα θυσιαστήριον καθιδρύθη καὶ ἱερὰ γέγονε λειτουργία καὶ μοναχικὴ ἄσκησις· ἐπεὶ τοί γε τὸ γινόμενον ἄκυρον ἔσται καὶ τῶν τιμημάτων ὁ λαβῶν ἐκπεσεῖται καὶ ὁ πιπράσκων ζημιωθήσεται τῇ τε τοῦ πράγματος ἐκπτώσει καὶ τῇ τοῦ τιμήματος ἀπωλείᾳ...»²⁸. Ἐτέρα διάταξις αὐτῶν διελάμβανεν· «ἐκ ποίησις μοναστηρίου μὴ γινέσθω ἐπὶ τῷ τὸ ἱερατικὸν σχῆμα εἰς ἰδιωτικὴν διαγωγὴν μετασχηματίζεσθαι, ἐπεὶ ἄδειαν ἔχουσιν οἱ ἐπίσκοποι τὸ τοιοῦτο μοναστήριον ἐκδικεῖν καὶ εἰς τὸ πρότερον ἐπανάγειν σχῆμα»²⁹. Εἶναι πολὺ πιθανὸν ὅτι παλαιότερον, ἤτοι κατὰ τὸν 5ον αἰῶνα δὲν εἶχεν ἐμφανισθῆ ἢ συνήθεια τῆς παραχωρήσεως μοναστηρίων, ὑπὸ αἰανδήποτε μορφήν, ὡς εἰκάζομεν ἐκ τοῦ ὅτι ὁ μὲν 28ος κανὼν τῆς ἐν Κερθαγένῃ συνόδου (419) ὁμιλεῖ περὶ πράξεως μόνον ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων³⁰, ὁ δὲ 24ος κανὼν τῆς Δ' οἰκουμενικῆς συνόδου (451) περιορίζεται εἰς σύστασιν διαφυλάξεως τῶν ἀνηκόντων εἰς τὰ μοναστήρια πραγμάτων, ἀπαγορεύει δὲ ἅπλως τὴν μεταβολὴν τῶν μοναστηρίων εἰς «κοσμικὰ καταγῶγια»³¹.

Αἱ ὡς ἄνω διατάξεις τῶν Νεαρῶν, αἱ ἀπαγορεύουσαι τὴν δωρεὰν καὶ γενικώτερον τὴν ἐκποίησιν τῶν μοναστηρίων φαίνεται ὅτι ἐστενοχώρουν τὴν Ἐκκλησίαν, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ὠδήγησεν αὐτὴν εἰς τὴν συγγενῆ δικαιοπραξίαν τῆς «ἐκδόσεως» τῶν μοναστηρίων. Ἀλλὰ καὶ αἱ ἐν αὐτῇ ἀναπτυχθεῖσαι καταχρήσεις ἠνάγκασαν τὴν Ἐκκλησίαν νὰ ἐμποδίσῃ τὴν ἔκδοσιν τῶν μοναστηρίων εἰς τοὺς κοσμικοὺς καὶ νὰ περιορίσῃ αὐτὴν εἰς τοὺς κληρικούς. Ὁ 49ος κανὼν τῆς ἐν Τρούλλῳ συνόδου (691) συμπληρώνων τὸν 24ον κανόνα τῆς Δ' Οἰκουμενικῆς συνόδου, ὁ ὁποῖος ἀπαγορεύει τὴν μεταβολὴν τῶν μοναστηρίων εἰς «κοσμικὰ καταγῶγια», λέγει χαρακτηριστικῶς· «μητε δὲ ὑπὸ τινος τῶν ἀπάντων κοσμικοῖς ἀνδράσι ταῦτα (τὰ μοναστήρια) ἐκδίδοσθαι, ἀλλ' εἰ καὶ μέχρι νῦν γέγονε τοῦτο, μηδαμῶς κρατεῖσθαι ὀρίζομεν»³².

Ἡ ἀρχὴ τῆς ἐκδόσεως μοναστηρίων πρέπει νὰ ἀναζητηθῆ πρὸ τῆς ἐν Τρούλλῳ συνόδου. Περὶ αὐτῆς δὲν ἔχομεν πληροφορίας ἐξ ἄλλης πηγῆς τῆς ἐποχῆς ταύτης. Ὁ διαπρεπὴς κανονολόγος Θεόδωρος Βαλσαμών (1199) πληροφοροεῖ ὅτι ἡ «ἐκδοσις» ὀρίετο ὑπὸ τῶν νόμων ὡς «ἐπὶ προσώποις καὶ χρόνοις ὀρισμένοις παραπομπή»³³. Συμφώνως πρὸς τὴν μεταγενεστέραν ταύ-

στορία Βυζ. αὐτοκρατορίας σ. 590) λέγει ὅτι ἔχει σχέσιν μὲ τὴν «κοσμικοποίησιν» τῶν μοναστηριακῶν κτημάτων ὑπὸ τῶν εἰκονομάχων αὐτοκρατόρων, καθὼς καὶ μὲ μερικὰ φαινόμενα τῆς κοινωνικῆς ζωῆς τῆς προγενεστέρας ἐποχῆς.

28. Α' διάταξις τοῦ β' τίτλου τῶν Νεαρῶν· Νομοκάνων, τίτλ. II κεφ. I (PΠ Συν. τ. I, σ. 247).

29. Β' διάταξις τοῦ β' τίτλου τῶν Νεαρῶν· ἐνθ' ἄν. σ. 248.

30. PΠ Συντ. τ. 3, σ. 372.

31. PΠ Συν. τ. 2, σ. 274.

32. PΠ Συν. τ. 2 σ. 423.

33. PΠ Συν. τ. 2, σ. 595.

την πληροφορίαν τὸ μοναστήριον ἔπρεπε νὰ παραχωρῆται εἰς ὠρισμένον πρόσωπον, ἀπηγορεύετο συνεπῶς ἢ μεταβίβασις αὐτοῦ εἰς ἄλλον. Ἡ διάρκεια δὲ τῆς κατοχῆς τοῦ «ἐκδιδομένου» μοναστηρίου καθωρίζετο κατὰ τὴν συνομολόγησιν τῆς δικαιοπραξίας. Ὁ λαμβάνων τὸ μοναστήριον, κατὰ τὸν ὡς ἄνω κανόνα, ἔπρεπε νὰ εἶναι κληρικός.

Ἐκ τῆς χρήσεως τοῦ ὅρου «ἐκδοσις» (=μισθωσις) ὀδηγοῦμεθα εἰς τὴν ὑπόθεσιν, ὅτι πρόκειται περὶ μιᾶς δικαιοπραξίας μισθώσεως ὅλης τῆς ἰδιοκτησίας τοῦ μοναστηρίου, ἢ ὅποια ἐδίδε τὸ δικαίωμα εἰς τὸν μισθωτὴν τῆς προσωρινῆς καὶ ὑπὸ ὅρους ἐκμεταλλεύσεως ταύτης. Ἡ συνομολόγησις δὲ τῆς τοιαύτης δικαιοπραξίας φαίνεται ὅτι ἀπέβλεπεν εἰς τὴν ἀνασύστασιν ἢ βελτίωσιν τῶν μοναστηρίων. Οὕτω μοναστήρια διαλυθέντα ἢ διαλυόμενα, λόγῳ τοῦ χρόνου ἢ κακῆς διαχειρίσεως, ἐδίδοντο εἰς κληρικούς, διὰ νὰ ἐνδιαφερθῶσιν οὗτοι διὰ τὴν ἐπισκευήν, συντήρησιν καὶ ἐπαναφορὰν εἰς τὴν προτέραν αὐτῶν κατάστασιν. Οὗτοι μετὰ τὴν παρέλευσιν τοῦ καθορισθέντος χρόνου ἦσαν ὑποχρεωμένοι νὰ τὰ ἐπιστρέψωσιν εἰς τοὺς παραχωρήσαντας αὐτὰ ἀρχιερεῖς ἐν καλῇ καταστάσει.

Μιὰ τοιαύτη δικαιοπραξία, ἐφαρμοζομένη ἐπὶ τῶν μοναστηρίων καὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἰδιοκτησίας γενικώτερον ὑπὸ τοὺς ἀνωτέρω ὅρους, δὲν ἦτο διόλου ἀπηγορευμένη ἐκ τῶν κανόνων τῶν συνόδων καὶ ἦτο δυνατὸν νὰ συνάπτηται ἀκωλύτως. Τοιοῦτοτρόπως δὲ παρεχωροῦντο μοναστήρια παρὰ τῶν ἀρχιερέων, εἰς τὴν ἐξουσίαν τῶν ὁποίων ὑπῆγοντο. Τοῦτο δὲ εἶναι πολὺ φυσικόν, διότι κατὰ τοὺς κανόνας τῶν συνόδων, ἀνώτατος διαχειριστὴς τῆς ἐκκλησιαστικῆς καὶ μοναστηριακῆς ἰδιοκτησίας εἶναι ὁ ἐπίσκοπος.

Σχέσιν τινὰ πρὸς ταῦτα ἔχει καὶ ὁ 12ος κανὼν τῆς Ζ' Οἰκουμενικῆς συνόδου (787), ὁ ὁποῖος ὁμιλεῖ περὶ «ἐκποιήσεως» καὶ «ἐκδόσεως» ἐπίσκοπικῶν καὶ μοναστηριακῶν κτημάτων διὰ τῶν ἐξῆς: «Εἴ τις ἐπίσκοπος εὐρεθῆ ἢ ἡγούμενος, ἐκ τῶν αὐτουργίων (=εὐπροσόδων κτημάτων) τοῦ ἐπισκοπέου ἢ τοῦ μοναστηρίου, ἐκποιούμενος εἰς ἀρχοντικὴν χεῖρα, ἢ ἐτέρῳ προσώπῳ ἐκδιδούς, ἄκυρον εἶναι τὴν ἐκδοσιν, κατὰ τὸν κανόνα τῶν ἁγίων Ἀποστόλων τὸν λέγοντα: πάντων τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων ὁ ἐπίσκοπος ἐχέτω τὴν φροντίδα καὶ διοικεῖτω αὐτὰ ὡς Θεοῦ ἐφορῶντος... Εἰ δὲ προφασίζονται ζημίαν ἐμποιεῖν, καὶ μηδὲν πρὸς ὄνησιν τυγχάνειν τὸν ἀγρόν, μὴδ' οὕτω τοῖς κατὰ τόπον ἀρχουσιν ἐκδιδόναι τὸν τόπον, ἀλλὰ κληρικοῖς ἢ γεωργοῖς...»³⁴. Πρέπει ὅμως ἐνταῦθα νὰ καθορισθῇ ἡ ἔννοια τῶν ὅρων «ἐκποιεῖσθαι» καὶ «ἐκδιδόναι». Ὁ δεῦτερος εἶναι ἐνδεχόμενον νὰ ἐχρησιμοποιήθῃ ταυτοσήμως πρὸς τὸν πρῶτον. Τοῦτο δὲ, διότι οἱ ὅροι, ἐναλλασσόμενοι, φαίνεται νὰ χρησιμοποιοῦνται ἀδιακρίτως εἰς τὴν φράσιν «ἐκποιούμενος εἰς ἀρχοντικὴν χεῖρα ἢ ἐτέρῳ προσώπῳ ἐκδιδούς ἄκυρον εἶναι τὴν ἐκδοσιν». Εἰς τὴν περίπτωσιν

34. ΠΠ Συν. τ. 2, σ. 592-593. — Μίλας, Τὸ Ἐκκλησ. δίκαιον σ. 956.

ταύτην ἀπαγορεύει ὁ κανὼν τὴν ἐκποίησησιν τῶν μὲν εὐπροσόδων ἐκκλησιαστικῶν κτημάτων εἰς οἰονδήποτε, τῶν δὲ θεωρουμένων ὡς ἀπροσόδων εἰς τοὺς ἄρχοντας, ἐπιτρέπει ὅμως τὴν ἐκποίησησιν τῶν τοιούτων εἰς τοὺς κληρικούς καὶ γεωργούς. Τὴν ἐρμηνείαν ταύτην φαίνεται νὰ δέχεται μετ' ἄλλων καὶ ὁ Ζωναράς³⁵. Εἶναι δυνατὸν ὅμως καὶ νὰ διακριθῶσιν οἱ ὅροι. Εἰς τὴν περίπτωσιν δὲ ταύτην ὁ κανὼν ἀπαγορεύει εἰς τὸ ἐξῆς τὴν «ἐκποίησησιν» καὶ «ἐκδοσιν» εὐπροσόδων μοναστηριακῶν κτημάτων, ὡς καὶ τὴν «ἐκδοσιν» τῶν θεωρουμένων ὡς ἀπροσόδων εἰς τοὺς κατὰ τόπον ἄρχοντας, ἐπιτρέπει δὲ τὴν «ἐκδοσιν» τῶν νομιζομένων ὡς ἐπιζημιῶν ἀγρῶν μόνον εἰς κληρικούς ἢ γεωργούς. Ὁ ἐρμηνευτὴς τοῦ κανόνος Βαλσαμῶν, ὁ ὁποῖος ἔζησε μεταγενέστερον (τέλη 12ου αἰῶνος) διακρίνων αὐτούς, δίδει τοὺς νομικούς ὁρισμούς τῶν ὅρων «ἐκδοσις» καὶ «ἐκποίησης». Οὗτος λέγει: «Γίνωσκε, ὅτι ἀπὸ τῶν νόμων κυρίως ἐκ ποίησις μὲν λέγεται ἢ μετὰθεσις τῆς δεσποτείας, ἡγουν ἢ δωρεά, ἢ πρᾶσις, ἢ ἐμφύτευσις, ἢ ἀνταλλαγὴ, καὶ τὰ ὅμοια· ἐκδοσις δὲ, ἢ ἐπὶ προσώποις ἢ χρόνοις ὀρισμένοις παραπομπῆ· καταχρηστικῶς δὲ καὶ ἢ ἐκδοσις ἐκποίησησιν λέγεται καὶ ἢ ἐκποίησησιν ἐκδοσις»³⁶. Κατὰ ταῦτα ὁ 12ος κανὼν τῆς Ζ' Οἰκουμενικῆς συνόδου διὰ τῆς ἀπαγορεύσεως τῆς ἐκποίησεως τῶν εὐπροσόδων μοναστηριακῶν κτημάτων συμπληρῶναι τὸν 26ον κανόνα τῆς ἐν Κερθαγένῃ συνόδου (419), ὅστις εἰς ἐξαιρετικὰς μόνον περιπτώσεις ἐπιτρέπει τὴν πώλησιν ἀπροσόδου μοναστηριακοῦ κτήματος.

Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τῆς ἐκδόσεως μοναστηρίων καὶ μοναστηριακῆς ἰδιοκτησίας μέχρι τοῦ 8ου αἰῶνος. Κατὰ τοὺς χρόνους ὅμως τῆς εἰκονομαχίας (726-843) ἐπανεμφανίζεται ἡ συνήθεια τῆς διὰ δωρεᾶς παραχωρήσεως τῶν μοναστηρίων ὑπὸ ἄλλην μορφήν. Ὁ πατριάρχης Ἀντιοχείας Ἰωάννης, ὡς εἶδομεν, λέγει ὅτι ὁ εἰκονομάχος κυρίως Κων/τινός Ε' (741-775) ἐχρησιμοποιοῖε ταύτην. Εἶναι γεγονός ὅτι κατὰ τοὺς χρόνους τῆς εἰκονομαχίας παρεχωροῦντο ὑπὸ τῶν εἰκονομάχων αὐτοκρατόρων πολλὰ μοναστήρια εἰς κοσμικούς. Ταῦτα ἀπετέλεσαν τότε πλουσίαν πηγὴν παροχῆς κτημάτων³⁷. Ὁ 13ος κανὼν τῆς Ζ' Οἰκουμενικῆς συνόδου (787) ἐπιδιώκει τὴν ἀπόδοσιν τῶν μοναστηρίων, πὰ ὅποια ἀναθηρᾶν ἔγινον, μέχρι τότε καὶ μετεβλήθησαν εἰς «κοινὰ καταγῶγια», ἐπίσειει δὲ ποινὰς εἰς τοὺς κατέχοντας ταῦτα κληρικούς ἢ μοναχοὺς ἢ λαϊκοὺς³⁸.

35. ΠΠ Συν. τ. 2, σ. 593.

36. ΠΠ Συν. τ. 8, σ. 595. Βλ. καὶ ἐρμηνείαν τοῦ ἰδίου εἰς τὸν 26ον κανόνα τῆς ἐν Κερθαγένῃ συνόδου (ΠΠ Συν. τ. 3, σ. 373).

37. Ἰωάννου, Ἱστορία Βυζ. κράτους τ. 1, σ. 369-370. Στεφανίδου, Ἐκκλ. Ἱστορία σ. 234, 236. Vasiliev, Ἱστ. Βυζ. αὐτοκρατορίας σ. 416, 700, 712.

38. ΠΠ Συν. τ. 2, σ. 612.

2. Αἱ δωρεαὶ μοναστηρίων ἐπὶ συστάσει αὐτῶν.

Μετὰ τὴν εἰκονομαχίαν, λέγει ὁ πατριάρχης Ἀντιοχείας Ἰωάννης, διεκόπη ἡ κακὴ συνήθεια τῶν δωρεῶν μοναστηρίων, ἐπανήρχισεν ὁμῶς «ἐξ αἰτίας δῆθεν προνοητικῆς τῶν κατὰ καιροὺς βασιλέων καὶ πατριαρχῶν», οἱ ὅποιοι παρεῖχον τὰ καταλελυμένα ἢ καταλυόμενα μοναστήρια εἰς τοὺς ἄρχοντας. Ἀλλὰ καὶ πάλιν, ὅπως μᾶς πληροφορεῖ ὁ ἴδιος, δὲν ἐγένετο ὑπὸ τύπον δωρεᾶς, οὔτε ἐπὶ σκοπῶ κέρδους, ἀλλ' «ἐπὶ φιλοκαλίᾳ καὶ καλλιιεργείᾳ καὶ ψυχικῇ δῆθεν ὠφελείᾳ»³⁹. Εἶναι φανερὸν ὅτι ὁ Ἰωάννης κατακρίνει ἐνταῦθα καὶ τὰς πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς βελτιώσεως παραχωρήσεις τῶν μοναστηρίων πρὸς τοὺς ἄρχοντας⁴⁰. Πότε ἐπανελήφθη ἡ συνήθεια τῆς παροχῆς μοναστηρίων εἰς τοὺς ἄρχοντας μετὰ τοὺς χρόνους τῆς εἰκονομαχίας δὲν προσδιορίζεται ὑπὸ τοῦ ὡς ἄνω πατριάρχου. Ἀσφαλῶς ὁμῶς ἡ ἀνάπαυλα εἰς τὰς παραχωρήσεις μοναστηρίων διήρκεσε κατὰ τὴν βασιλείαν τοῦ πρώτου Μακεδόνοιο αὐτοκράτορος Βασιλείου Α' (867-886), πιθανὸν δὲ καὶ τοῦ Λέοντος Σ' (886-912)⁴¹. Ἐκ τοῦ τυπικοῦ τῆς ἐν Ἀθῶν μονῆς τῆς Λαύρας (970) συμπεραίνομεν ὅτι αἱ παραχωρήσεις μοναστηρίων ἦσαν τότε ἀρκετὰ διαδεδομένα. Παρεχωροῦντο δὲ μοναστήρια διὰ δωρεῶν εἰς κληρικούς καὶ κοσμικούς. Ὁ αὐτοκράτωρ Νικηφόρος Φωκᾶς (963-969), ἐνῶ περιώρισε πολὺ τὰς πρὸς τὰ μοναστήρια δωρεὰς καὶ ἀπηγόρευσε τὴν ἴδρυσιν νέων μοναστηρίων καὶ συνίστα τὴν ἐνίσχυσιν τῶν παλαιῶν⁴² προέτρψε τὸν φίλον του μοναχὸν Ἀθανάσιον Ἀθωνίτην διὰ τὴν ἰδρύσιν ἐν Ἀθῶν τὴν μονὴν τῆς Λαύρας καὶ ἐπεχορήγησε ταύτην. Κατὰ τὸ τυπικὸν τῆς μονῆς ταύτης τὸ ἐκδοθὲν ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Νικηφόρου χρυσόβουλλον ἔλεγεν «ἀλλ' οὐδὲ μετὰ τὸν ἡμέτερον θάνατον ἐξεῖναι τινι βουλόμεθα ταύτην (τὴν μονὴν) κοσμικῶ ἢ ἐκκλησιαστικῶ προσώπῳ ἢ μοναχικῶ δωρεῖσθαι ἢ ὑφ' ἐτέρων ποιεῖσθαι μονήν, ἀλλ' οὕτως ἐλευθέραν εἶναι καὶ αὐτοδέσποτον, κατὰ τὴν ἡμέτεραν γνώμην τε καὶ διάταξιν»⁴³. Ἡ ἀνακλήρις τῆς μονῆς ὡς ἐλευθέρας καὶ αὐτοδεσπότης καταδεικνύει ὅτι εἶχον ἀναφανῆ τότε τὰ κακὰ ἀποτελέσματα τῶν δωρεῶν.

Ἐκ τοῦ ἰδίου ὡς ἄνω τυπικοῦ πληροφοροῦμεθα ἐπίσης ὅτι «ὑπὸ τὴν ἐξου-

39. Migne P.G. τ. 132 στ. 1129.

40. Ὁ Ferradou θεωρεῖ κανονικὰς τὰς γενομένας πρὸς μεγάλους γαιοκτημονας ἢ ἀνωτέρους ὑπαλλήλους παραχωρήσεις, ἐφ' ὅσον αὗται ἀπέβλεπον εἰς τὴν ἀνασῶστασιν κατεστραμμένων μοναστηρίων (Des biens des monastères σ. 235).

41. Ὁ Vasiliev φρονεῖ ὅτι ἐφηρμόζετο ἡ συνήθεια τῶν χαριστικῶν κυρίως εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ 10ου αἰῶνος. Ἐδίδοντο δὲ τότε τὰ μοναστήρια εἰς τοὺς λαϊκοὺς καὶ κληρικούς (Ἱστορ. Βυζ. αὐτοκρατ. σ. 700).

42. Ἀμάντου, Ἱστορία Βυζ. Κράτους τ. 2 σ. 126-127.

43. Γεδεών, Ὁ Ἀθῶν ἀναμνήσεις, ἔγγραφα, σημειώσεις, Κων/πολις 1885, σ. 252. Ἰ. Χατζηγιάννου, Χρυσόβουλλα καὶ τυπικά περὶ τοῦ Ἁγίου Ὁρους τῶν ἀειμνήστων Βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων, τεύχ. 1, Ἀθῆναι 1939, σ. 58.

σίαν καὶ δεσποτείαν» Ἀθανασίου τοῦ Ἀθωνίτου ἦτο καὶ ἑτέρα μονή, ἡ ἐν Θεσσαλονίκῃ τοῦ ἀποστόλου Ἀνδρέου, τῶν Περιστερῶν βάσει δύο χρυσοβούλλων τῶν αὐτοκρατόρων Νικηφόρου Φωκᾶ καὶ Ἰωάννου Τσιμισκῆ⁴⁴. Πρόκειται περὶ αὐτοκρατορικῆς παραχωρήσεως μονῆς εἰς αὐτόν, ὄντα ἡγούμενον τῆς μονῆς τῆς Λαύρας.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω συμπεραίνομεν ἐπίσης ὅτι εἶχε καθιερωθῆ καὶ ἑτέρα συνήθεια, ἡ παραχώρησις δηλ. μοναστηρίων εἰς μεγάλας μονάς, ἡ ὁποία εἰς ὀλίγον μεταγενεστέρως πηγὰς ὀνομάζεται («ἐπίδοσις») (=αὐτοπροαίρετος προσφορά). Πρόκειται δηλ. περὶ δωρεῶν μοναστηρίων εἰς μεγάλας μονάς. Ἡ ὑπαγωγή μοναστηρίων ὑπὸ μονῆν συνεπήγετο τὴν διοικητικὴν ἐξάρτησιν τούτων ἐκ τῆς μονῆς. Οὕτω τὰ «κατ' ἐπίδοσιν» περιερχόμενα μοναστήρια εἰς μονάς ἐστεροῦντο πολλάκις ἡγουμένων. Εἰς σχόλιον τοῦ Νομοκάνονος τοῦ Φωτίου ἀναγινώσκωμεν τὰ ἀκόλουθα περὶ τοῦ ἡγουμένου τῆς μονῆς τοῦ Παντοκράτορος. «Τὸ δὲ προῖστασθαι τὸν Παντοκρατορινὸν ἡγούμενον πολλῶν μοναστηρίων οὐκ ἐναντιοῦται τῷ κανόνι (ἐνν. τὸν 15ον τῆς Ζ' Οἰκουμενικῆς συνόδου)· τὰ γὰρ πολλὰ μοναστήρια ὡς ἐν λογίζονται, διὰ τὸ κατ' ἐπίδοσιν περιελθεῖν εἰς τὸν Παντοκράτορα»⁴⁵.

Αἱ δωρεαὶ καὶ αἱ ἐπιδόσεις μοναστηρίων ἀπέβλεπον μὲν εἰς τὴν σύστασιν καὶ βελτίωσιν αὐτῶν δὲν ἐπετυγχάνετο ὅμως πάντοτε τοῦτο, ἀλλὰ πολλάκις τὸ ἀντίθετον. Τοῦτο προεκάλεσε τὴν ἀντίδρασιν τῶν ζηλωτῶν τοῦ μοναχικοῦ βίου, οἱ ὅποιοι ἐν τῇ προσπάθειά των νὰ προφυλάξωσι τὰ μοναστήρια των ἐκ τῆς ἀπληστίας τῶν χαριστικαρίων, ἐφρόντιζον εἰς τὸ ἐξῆς νὰ ἀνακηρύσσουν τὰς ἰδρυόμενας ἢ ἀνασυνιστωμένας ὑπ' αὐτῶν μονάς αὐτοδεσπότους καὶ ἐλευθέρως πάσης ἐκκλησιαστικῆς καὶ πολιτικῆς ἐξουσίας.

Αἱ παραχωρήσεις λοιπὸν μοναστηρίων κατὰ τὸν 10ον αἰῶνα ἐγίνοντο διὰ δωρεῶν. Τοῦτο δὲν σημαίνει ὅτι τὰ δωρούμενα μοναστήρια ἦσαν ἀναπόδοτα καὶ ἀνεπίστρεπτα. Ἡ διάρκεια τῆς δωρεᾶς δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ καθορισθῇ βάσει τῶν πηγῶν τῆς ἐποχῆς ταύτης. Φαίνεται ὅτι ἦτο ἰσόβιος, ὅπως καὶ κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Ἀλεξίου Κομνηνοῦ, ἐνῶ ἡ ἐκδοσις συνωμολογεῖτο ἐπὶ τακτῶ χρόνῳ μικροτέρῳ τῶν εἴκοσι ἐννέα ἐτῶν⁴⁶. Μετὰ τὴν χαριστικαρικὴν περίοδον ἐλύετο ἡ σύμβασις καὶ τὸ μοναστήριον ἐπανήρχετο ἐξ ὀλοκλήρου εἰς τὴν ἐξουσίαν τῆς ἐκκλησίας.

44. Χατζηγιάννου, ἔ. ἀ. σ. 69. Ἀλεξ. Εὐμορφοπούλου, «Ἡ ἐν Ἀθῶν ἱερὰ μονὴ Μεγίστη Λαύρα, ἡ ἐν Κων/πόλει ἑλλην. Φιλολογ. Συλλογος» τ. 29 (1907). σ. 112.

45. ΠII Συν. τ. 1 σ. 58.

46. Ὁ πατριάρχης Ἀλέξιος Στουδίτης ἀπηγόρευεν «ἐκδοτικῶς καὶ οἷον ἐπὶ χρόνοις εἴκοσι καὶ ἐννέα μοναστήριον ἐκδίδοσθαι» (ΠII Συν. τ. 5, σ. 31). Ὁ μνημονευόμενος ἀριθμὸς ἐτῶν δὲν ἦτο πηγαῖος, ἀλλὰ σύμφωνα πρὸς τὴν διάταξιν τῆς «Νομοθεσίας Μακεδόνων» περὶ μισθώσεων, καθ' ἣν ἔδει αὐταὶ νὰ μὴν ἐπεκτείνωνται πέραν τῶν 29 χρόνων (Ζέπου, Jus Graecor. τ. 2 σ. 45).

Διὰ τῆς δωρεᾶς τοῦ μοναστηρίου ἀπέκτα ὁ χαριστικάριος δικαιώματα ἐφ' ὧν τῶν εισοδημάτων αὐτοῦ και τῆς κατὰ τὸ δοκοῦν διαχειρίσεως τῶν προσόδων αὐτοῦ. Ἐδαπάνα ἐξ αὐτῶν διὰ τὴν συντήρησιν τοῦ μοναστηρίου και τῶν μοναχῶν. Ἦτο ὑποχρεωμένος ὄχι μόνον νὰ διαφυλάττῃ ἀκέραιον τὸ μοναστήριον, ἀλλὰ νὰ βελτιώνῃ αὐτὸ ἀπὸ πάσης ἀπόψεως. Τὸ περίσσευμα δὲ ἐκ τῆς τοιαύτης διαχειρίσεως ἀνήκεν εἰς αὐτόν. Ἡ παραχώρησις μοναστηρίου ἀνεφέρετο εἰς ὅλα τὰ ἀγαθὰ αὐτοῦ, εἰς τὰς οἰκίας, τὰς γαίας, τὰ ζῶα και τὰ ποίμνια και αὐτοὺς τοὺς οἴκους λατρείας ἀκόμη.

Ὁ χαριστικάριος ἔπρεπε νὰ ὑπερασπίζηται τὰ συμφέροντα τοῦ μοναστηρίου, τὸ ὁποῖον παρεχωρήθη εἰς αὐτόν νὰ τὸ προστατεύῃ ἀπὸ τὰς ἰδιοτροπίας τοῦ διοικητοῦ και τῶν ἐφοριακῶν και ἀπὸ τὴν παράνομον φορολογίαν και νὰ ρυθμίζῃ μὲ ἱκανότητα τὴν οἰκονομίαν τοῦ μοναστηρίου, κρατῶν δι' ἴδιον ὄφελος τὸ περίσσευμα, τὸ ὁποῖον ἀπέμενε μετὰ τὴν ἐκπλήρωσιν ὧν τῶν ὑποχρεώσεών του⁴⁷. Ἐναντι τῆς τοιαύτης ἐξουσίας τοῦ χαριστικαρίου ἡ ἐξουσία τοῦ ἡγουμένου σχεδὸν ἐξηφανίζετο. Οὗτος και οἱ μοναχοὶ ἦσαν ὑποχρεωμένοι νὰ κύπτουν ἐνώπιον τοῦ χαριστικαρίου⁴⁸. Συνεπῶς ὀλόκληρον τὸ μοναστήριον ὑπεδουλώνετο εἰς αὐτόν.

Τὰ μοναστήρια, τῶν ὁποίων ὁ χαριστικάριος ἦτο κοσμικός, καθίσταντο κοσμικὰ μοναστήρια⁴⁹.

3. Ἐπὶ Βασιλείου Βουλγαροκτόνου και μετ' αὐτόν.

Μὲ τὴν πάροδον δὲ τοῦ χρόνου οἱ βασιλεῖς και πατριάρχαι, κατὰ τὸν Ἀντιοχείας Ἰωάννην, ἤρχισαν, ἕνεκα αἰσχροκερδείας και πλεονεξίας, νὰ παραχωρῶσι διὰ τελείων δωρεῶν και τὰ καλῶς διατηρούμενα μοναστήρια, προβάλλοντες πρὸς τοῦτο διαφόρους ἀφορμάς. Ἀργότερον δὲ παρεχώρουν και τὰ μεγαλύτερα και τὰ πλέον εὐπρόσοδα μοναστήρια. Διεμαρτυρήθη ὁ τότε πατριάρχης Κων/πόλεως Σισίνιος και ἀπεκήρυξε τὴν παράνομον ταύτην συνήθειαν, ἀν και δὲν εἶχον φθάσει ἀκόμη εἰς ἀκρότητας αἱ ἐπ' αὐτῶν αὐθαιρεσίαι, ὡς συνέβη μετ' αὐτόν⁵⁰.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω συνάγεται ὅτι πρὸ τοῦ πατριάρχου Σισινίου (996-999) εἶχον καθιερωθῆ αἱ τέλειαι βασιλικαὶ και πατριαρχικαὶ δωρεαὶ μοναστηρίων, ὅτι εἰς πολλὰς περιπτώσεις αὗται εἶχον ὡς κίνητρον τὴν ἰδιοτέλειαν και ὅτι παρεχωροῦντο και εὐπρόσοδα, και «καλῶς συνιστάμενα» μοναστήρια. Τοῦτο ἴσχυσε κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ αυτοκράτορος Βασιλείου Β' τοῦ Βουλγαροκτόνου (976-1025), πιθανὸν δὲ και πρὸ αὐτοῦ.

47. Vasiliev, Ἱστορ. Βυζ. αυτοκρ. σ. 590.

48. Ferradou μν. ξ. σ. 243.

49. Τοιαῦτα ἦσαν τὰ ἰδρυθέντα ὑπὸ κοσμικῶν και κατεχόμενα ὑπ' αὐτῶν. Βλ. De Meester, De mon. statu σ. 108 ἐξ.

50. Migne P.G. τ. 132 στ. 1132. Ferradou μν. ξ. σ. 236.

Τελείας δωρεάς ὀνομάζει ὁ πατριάρχης Ἰωάννης τὰς ἰσοβίους δωρεάς ὡς ἦσαν αὐται κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Ἀλεξίου Κομνηνοῦ. Ἦτο δὲ ἡ ἰσόβιος δωρεὰ μοναστηρίου σύμβασις ἀορίστου διαρκείας, ἡ ἰσχὺς τῆς ὁποίας ἐξηρτάτο ἐκ τῆς ζωῆς τοῦ χαριστικαρίου.

Περὶ τοῦ Σισινίου Β' δίδει συμπληρωματικὰς πληροφορίας καὶ ὁ Βαλσαμών. Οὗτος, ἐρμηνεύων τὸν 13ον κανόνα τῆς Ζ' Οἰκουμενικῆς συνόδου, λέγει ὅτι ἐγένετο ἄλλοτε συζήτησις ὅτι ἔπρεπε, βάσει τοῦ κανόνος τούτου καὶ τοῦ 49ου τῆς ἐν Τρούλλῳ, νὰ ἀνατραπῶσιν αἱ προγενόμεναι πατριαρχικαὶ δωρεαὶ μοναστηρίων πρὸς κοσμικούς, καθὼς καὶ αἱ ἐπιδόσεις τῶν «προσκυρωθέντων ἐτέραις μοναῖς μοναστηρίων», καὶ νὰ ἐπανέλθωσι τὰ μοναστήρια εἰς τὴν Μεγάλην Ἐκκλησίαν. Κατὰ τὴν συζήτησιν δὲ ἀνεγνώσθη καὶ ὁ τόμος τοῦ πατριάρχου Σισινίου, ὁ ὁποῖος ὥριζε τὰ αὐτά⁵¹.

Ὁ Σισίνιος κατὰ τὰ ἀνωτέρω καταδικάζει ἀδιακρίτως πάσας τὰς δωρεὰς πρὸς λαϊκοὺς καὶ τὰς ἐπιδόσεις τῶν μοναστηρίων εἰς μονάς, ὡς ἀντικανονικὰς. Οὗτος ἐπομένως συσχετίζει τὰς δωρεὰς πρὸς τὰς ἐκδόσεις. Ὅπως δὲ ἀπαγορεύεται ἡ ἔκδοσις μοναστηρίου εἰς κοσμικόν, κατὰ τὸν 29ον κανόνα τῆς ἐν Τρούλλῳ συνόδου, κατὰ τὸν ἴδιον λόγον καὶ ἡ δωρεὰ αὐτοῦ.

Ὁ πατριάρχης Σισίνιος θεωρεῖ ἀντικανονικὰς τὰς δωρεὰς καὶ ἐπιδόσεις μοναστηρίων καὶ ἐκ τοῦ λόγου ὅτι αὐται δὲν ἀπέβλεπον, ὅπως παλαιότερον, εἰς τὴν σύστασιν καὶ βελτίωσιν τῶν μοναστηρίων, καθόσον τὰ παραχωρούμενα μοναστήρια ἦσαν εὐπρόσοδα.

Ὁ Σισίνιος εἶναι ὁ πρῶτος ἐκ τῶν γνωστῶν πατριαρχῶν, οἱ ὁποῖοι διεμαρτυρήθησαν διὰ τὰς συναπτομένας ὑπὸ βασιλέων καὶ πατριαρχῶν δωρεὰς. Διεμαρτύρητο δὲ οὗτος ἐντόνως καὶ εὐθαρσῶς εἰς ἐποχὴν, κατὰ τὴν ὁποίαν αὐτὸς ὁ αὐτοκράτωρ Βασίλειος ὁ Β', ὡς θὰ ἴδωμεν, συνῆπτε δωρεὰς. Ὁ διάδοχος ὁμοίως αὐτοῦ πατριάρχης Σέργιος Β' (999-1019) δὲν τὸν ἐμιμήθη εἰς τοῦτο.

Ὁ Βαλσαμών εἰς τὴν ἐρμηνείαν τοῦ 13ου κανόνος τῆς Ζ' οἰκουμενικῆς συνόδου παραθέτει ἀπόσπασμα τοῦ πατριαρχικοῦ τόμου τοῦ Σεργίου Β' καὶ σχετικὰς πληροφορίας περὶ αὐτοῦ⁵². Οὗτος ἐξεδόθη κατὰ Μάιον τοῦ 1016 καὶ ἐπεκυρώθη διὰ βασιλικῆς ὑπογραφῆς, προφανῶς τοῦ αὐτοκράτορος Βασιλείου Β' τοῦ Βουλγαροκτόνου (976-1025). Ὁ τόμος οὗτος, ἐρμηνεύων τὸν 49ον κανόνα τῆς ἐν Τρούλλῳ συνόδου, ὁ ὁποῖος ἀπαγορεύει τὴν ἔκδοσιν τῶν μοναστηρίων εἰς κοσμικούς, ἐγνωμάτευε «τὴν ἔκδοσιν μὴ ἐκλαμβάνεσθαι εἰς τὰς δωρεὰς τὰς συντηρούσας τὴν τῶν μοναστηρίων

51. ΠΙ Συν. τ. 2. σ. 613-614. Ὁ Ferradou παρερμηνεύων ὅσα λέγει ὁ Βαλσαμών περὶ τῆς ἐνεργείας τοῦ Σισινίου νὰ ἀκυρώσῃ τὰς γενομένας δωρεὰς καὶ ἐπιδόσεις λέγει ὅτι ἔλαμψε μίαν ἐξαιρέσιν διὰ τὰς παραχωρήσεις εἰς ἄλλα μοναστήρια καὶ εἰς τὴν μεγάλην Ἐκκλησίαν (Des biens des monastères σ. 234).

52. ΠΙ Συν. τ. 2 σ. 614.

κατάστασιν· ἀλλ' εἰς τοὺς λαμβάνοντας μοναστήρια, ἐφ' ᾧ ἔχειν αὐτὰ κοσμικὰ καταγώγια» περὶ τὸ τέλος δὲ διελάμβανε καὶ τὰ ἐξῆς: Ἐναντρέπομεν λοιπὸν συνοδικῶς διὰ τῆς δοθείσης εἰς ἡμᾶς παρὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐξουσίας τὴν ἀναιροῦσαν τὰς δωρεὰς καὶ ἐπιδόσεις ἐκείνην πράξιν τοῦ πατριάρχου Σισινίου, διότι δὲν εἶχε γίνεαι κατόπιν ἐπισκοπικῆς συναίνεσεως, ἀλλ' ἐξ «αὐτονομίου γνώμης» καὶ δὲν ἔγινε δεκτὴ οὔτε παρὰ τοῦ φιλοχρίστου βασιλέως (Βασιλείου Β'), διότι φαίνεται ὅτι καὶ αὐτὸς δ ω ρ ε ῖ τ α ι μοναστήρια, παρὰ τὴν ἰσχὺν ταύτης, προσέτι δὲ διότι ἀποδεικνύεται ἀπ' αὐτῶν τῶν πραγμάτων «οὐ πρὸς ὠφέλειαν τῶν μοναστηρίων, ἀλλὰ πρὸς τέλειον ὄλεθρον καὶ ἀφανισμόν». Κατέληγε δὲ ὁ τόμος ὡς ἐξῆς: «Ἐπιβεβαιοῦντες δὲ καὶ ἐπικυροῦντες τὸ παλαιὸν καὶ καινὸν λυσιτελεῖς ἔθος τῶν μακαρίων καὶ θεοφόρων Πατέρων ἡμῶν, ὀρίζομεν γίνεσθαι δωρεὰς καὶ ἐπιδόσεις ἀκωλύτως, ἐπὶ συστάσει καὶ βελτιώσει τῶν ἐπιτιδομένων καὶ δωρουμένων φροντιστηρίων».

Ἄξια παρατηρήσεως εἰς τὰ ἀνωτέρω εἶναι τὰ ἐξῆς: Αἱ δωρεαὶ μοναστηρίων ὀνομάζονται παλαιὸν καὶ νέον ἔθος. Παλαιὸν μὲν, διότι ἦτο ἐν χρήσει κατὰ τὸν 6ον αἰῶνα, νέον δὲ διότι, διακοπείσης τῆς συνεχείας αὐτοῦ, ἐπανεμφανίζεται κατὰ τὸν 10ον αἰῶνα.

Ὁ αὐτοκράτωρ Βασίλειος Β' (976-1025) ἔδωρεῖτο μοναστήρια, οὐσης ἐν ἰσχύι τῆς πατριαρχικῆς ἀποφάσεως τοῦ Σισινίου, πράγμα τὸ ὁποῖον ἀπετέλεσε διὰ τὸν πατριάρχην Σέργιον σοβαρὸν λόγον ἀκυρώσεως ταύτης. Οὕτως ὁ Σέργιος θεωρεῖ ἄνευ ἰσχύος ταύτην, ὡς ἀπόφασιν τῆς «αὐτονομίου γνώμης» τοῦ πατριάρχου τούτου καὶ ὄχι τῆς συνόδου.

Ὁ Σέργιος διακρίνει τὰς ἐκδόσεις τῶν δωρεῶν καὶ ἐπιδόσεων. Κατ' αὐτὸν ὁ 49ος κανὼν τῆς ἐν Τρούλλῳ συνόδου ἀπαγορεύει τὰς ἐκδόσεις μοναστηρίων εἰς κοσμικοὺς, οὐχὶ δὲ καὶ τὰς δωρεὰς τούτων καὶ τὰς ἐπιδόσεις.

Αἱ δωρεαὶ καὶ ἐπιδόσεις, ὡς συντηροῦσαι τὰ μοναστήρια, πρέπει ἀκωλύτως νὰ συνάπτωνται κατὰ τὸν Σέργιον. Τοῦτο ὅμως δὲν εἶναι διόλου σύμφωνον πρὸς τὰς πληροφορίας, τὰς ὁποίας δίδουν περὶ τῶν παραχωρουμένων μοναστηρίων δύο ἄλλοι πατριάρχαι, ὁ Ἀντιοχείας Ἰωάννης καὶ ὁ Κωνσταντινουπόλεως Ἀλέξιος ὁ Στουδίτης (1025-1043), ὡς καὶ τὰ τυπικὰ τῶν αὐτοδεσπότην μονῶν. Ἐξ αὐτῶν πληροφοροῦμεθα ὅτι ἡ συνήθεια τῆς παραχωρήσεως διὰ δωρεᾶς μοναστηρίων εἰς πλείστας περιπτώσεις ὑφίστατο κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 11ου αἰῶνος ἐπὶ ζημίᾳ τῶν μοναστηρίων.

Δὲν διεσώθη ἐξ ὀλοκλήρου ὁ τόμος τοῦ πατριάρχου Σεργίου, διὰ τὸ νὰ κρίνωμεν ἐὰν οὗτος, παραβλέπων τὰς περιπτώσεις ταύτας, ἀποφαίνεται ἀνεπιφυλάκτως ὑπὲρ τῶν δωρεῶν ἢ ἐὰν διέπεται ἐκ τῆς ἀρχῆς ὅτι ἡ «κατάχρησις δὲν αἶρει τὴν χρῆσιν». Βέβαιον ὅμως εἶναι ὅτι ἔκτοτε αἱ δωρεαὶ, εὐρίσκουσαι τὴν δικαίωσιν τῶν εἰς τὴν συνοδικὴν ταύτην ἀπόφασιν, ἐπιβάλλονται καὶ διαδίδονται εἰς τὴν Ἐκκλησίαν καὶ καθίσταται θεσμὸς δι' αὐτήν.

Ὀλίγον ἀργότερον ὁ πατριάρχης Ἀλέξιος ὁ Στουδίτης

(1025-1043) εἰς δύο διασωθέντα ὑπομνήματά του ἐπραγματεύθη ἐπαρκῶς περὶ τῶν δωρεῶν μοναστηρίων καὶ εἰδικώτερον περὶ τῶν αὐθαιρεσιῶν τῶν χαριστικαρίων, διὰ τὰς ὁποίας ἐντόνως διαμαρτύρεται. Τὸ πρῶτον ἐγράφη τὸ 1027⁵³, τὸ δὲ δεύτερον τὸ 1028⁵⁴. Ὁ Ἀλέξιος τονίζει εἰς ἀμφοτέρω τὰ ὑπομνήματά του ὅτι τὰ μοναστήρια, εἴτε δωρούμενα εἴτε παραμένοντα ἀδώρητα, πρέπει νὰ θεραπεύσῃ παραλλήλως πρὸς τὰς ἰδικὰς τῶν ἀνάγκας καὶ τὰς τῶν μητροπόλεων καὶ ἐπισκοπῶν, εἰς τὰς ὁποίας ἀνήκουν. Εἰς τὸ πρῶτον ὑπόμνημά του ἀντιμετωπίζει τὴν περίπτωσιν, καθ' ἣν παραχωρεῖται διὰ δωρεᾶς μοναστήριον ὑπὸ μητροπολίτου εἰς ἐπίσκοπον αὐτοῦ καὶ συμβαίνει ἢ μὲν μητρόπολις νὰ περιέλθῃ εἰς οἰκονομικὴν στενοχωρίαν, ἢ δὲ ὑπ' αὐτὴν ἐπισκοπὴ νὰ εὐπορήσῃ. Εἰς τὴν περίπτωσιν ταύτην, λέγει, εἶναι δίκαιον νὰ ἐπιτραφῇ τὸ δωρηθὲν μοναστήριον εἰς τὴν μητρόπολιν. Τὸ ἴδιον πρέπει νὰ γίνῃ καὶ εἰς περίπτωσιν, καθ' ἣν ἡ δωρεὰ ἔχει γίνῃ εἰς ἕτερα πρόσωπα⁵⁵. Εἰς τὸ δεύτερον ὑπόμνημά του λέγει προσέτι ὅτι ὁ χαριστικαρίος ἦτο ὑποχρεωμένος νὰ συνεχίξῃ τὴν καταβολὴν εἰς τὴν μητρόπολιν τῶν εἰσφορῶν, τὰς ὁποίας τυχὸν κατέβαλλε τὸ μοναστήριον εἰς αὐτὴν πρὸ τῆς δωρεᾶς. Ἐν συνεχείᾳ δὲ λέγει ὅτι δεόν νὰ μένωσιν ἀ δ ὠ ρ η τ α τὰ μοναστήρια «ὅσα κοινωνεῖ κατὰ τὰς μητροπόλεις ἢ πλησιασμὸν ἐν ταύταις ἔχει καὶ ἀνακοίνωσιν». Κηρύσσει δὲ ἀκύρους τὰς δωρεὰς τοιούτων μοναστηρίων, διότι καὶ παλαιότερον ἀπεφασίσθη νὰ δωρῶνται μοναστήρια μακρὰν τῶν πόλεων εὐρισκόμενα καὶ αὐτοτελῆ (αἰδιοπεριόριστα), μὴ ἔχοντα στενὴν σχέσιν πρὸς τὰς μητροπόλεις καὶ ἐπισκοπὰς καὶ μὴ χρησιμοποιούμενα ὡς ἐνδικοιτήματα τῶν μητροπολιτῶν καὶ ἐπισκόπων⁵⁶.

Προφανῶς λοιπὸν ἡ ἐκκλησία εἰσήγαγε μίαν νέαν ἀρχήν, ὅτι δηλ. αἱ δωρεαὶ τῶν μοναστηρίων συναρτῶνται πρὸς τὰς ἀνάγκας τῶν μητροπόλεων καὶ ἐπισκοπῶν καὶ θεραπεύουν αὐτάς. Ἡ κατίσχυσις τῆς ἀρχῆς ταύτης ὅμως ὠδήγησεν εἰς τὴν ἀπαράδεκτον συνήθειαν νὰ δωρῶνται συνιστάμενα καὶ εὐθαλῆ μοναστήρια. Ἡ συνήθεια αὕτη, ἡ ὁποία ὑπῆρχε καὶ πρὸ τοῦ πατριάρχου Σισινίου (996-999), διεδόθη μετ' αὐτόν. Εἰς τοιοῦτον δὲ βαθμὸν ἐπεκράτησεν, ὥστε ὁ πατριάρχης Ἀλέξιος (1025-1043), διαμαρτυρούμενος διὰ τὸ κακόν, λέγει ἐν ἀρχῇ τοῦ πρώτου ὑπομνήματός του ὅτι παρατρέχων ὁ χρόνος «ἐκαινοτόμησεν» ἀκόμη καὶ τὰς πατριαρχικὰς δωρεὰς. Ἐνῶ δὲ πρότερον ἐγίνοντο

53. ΠΠ Συν. τ. 5 σ. 20-24. Chalandon, Essai σ. 282.

54. ΠΠ Συν. τ. 5 σ. 25-32. Chalandon, Essai σ. 282.

55. ΠΠ Συν. τ. 5 σ. 23. Ferradou, Des biens des monastères σ. 234.

56. ΠΠ Συν. τ. 5 σ. 30-31. Εἰς Ἐρωτήσεις καὶ ἀποκρίσεις τοῦ χαρτοφύλακος καὶ μετέπειτα ἀρχιεπισκόπου Θεσσαλονίκης Νικήτα (ἀρχαὶ 12ου αἰῶνος) γίνεται λόγος περὶ «μοναστηρίων ὡς ἐνδικοιτήματων τῶν μητροπολιτῶν» καὶ μοναστηρίων, τῶν ὁποίων αἱ πρόσδοι εἰσήγοντο εἰς τὰς μητροπόλεις, πρᾶγμα τὸ ὅποιον συχνάκις ἐγίνετο (ΠΠ Συν. τ. 5 σ. 383).

τοιαῦται πρὸς σύστασιν καὶ βελτίωσιν τῶν μοναστηρίων⁵⁷ κατήντησαν τότε μικροπρεπεῖς, δόλια καὶ χαμερπεῖς μεταβιβάσεις ἐπὶ πληρωμῇ⁵⁸. Ὁ Στουδίτης πατριάρχης Ἀλέξιος, ἃν καὶ παραπονεῖται, διότι «ἐκλείπόντων τῶν ἀμέμπτως πορευομένων, ἐπλήθυναν οἱ ἀροτριῶντες τὰ ἄτοπα», ὅμως ἀναγκάζεται ἐξ ἀναποτρέπτου ἀνάγκης νὰ δεχθῇ καὶ οὗτος τὴν διαδοθεῖσαν καὶ ἐπικρατήσασαν ἀρχὴν ὅτι τὰ μοναστήρια, εἴτε δωρούμενα εἴτε ἀδώρητα, πρέπει νὰ ἐξυπηρετῶσι καὶ τὰς ἀνάγκας τῆς ἐκκλησίας. Εἰς οὐδὲν σημεῖον δὲ τῶν ὑπομνημάτων του θέτει ὡς σκοπὸν τῶν δωρεῶν τὴν παλαιότερον κρατοῦσαν ἀρχὴν ὅτι δηλ. ἔπρεπεν αὐταὶ νὰ ἀποβλέπωσιν ἀποκλειστικῶς εἰς τὴν σύστασιν καὶ βελτίωσιν τῶν μοναστηρίων.

Ἡ νέα αὕτη ἀρχὴ ἐξήρτησεν ἐτι περισσότερον τὸν μοναχικὸν βίον ἐκ τῆς Ἐκκλησίας, ἐπηύξησε δὲ πολὺ τὰς δωρεὰς καὶ τὰς αὐθαιρεσίας ἐπ' αὐτῶν.

Ὁ πατριάρχης Ἀλέξιος καὶ διὰ τῶν δύο ὑπομνημάτων αὐτοῦ περιγράφει διὰ ζωηρῶν χρωμάτων τὰς αὐθαιρεσίας κυρίως τῶν χαριστικαρίων καὶ λαμβάνει μέτρα διὰ τὴν διασφάλισιν τῆς μοναστηριακῆς ιδιοκτησίας καὶ τὴν πρόληψιν ἐκτροπῶν, τὰ ὁποῖα συνήθως παρετηροῦντο εἰς τὰ δωρηθέντα μοναστήρια. Περί τῶν χαριστικαρίων λέγει ὅτι ἐνῶ ἔπρεπε νὰ φροντίζωσι διὰ τὴν βελτίωσιν τῶν μοναστηρίων των, οὗτοι κινούμενοι ἐκ πλεονεξίας «οἴκους ἀγίους ἠχρεῖωσαν καὶ ἱερὰ ἠρήμωσαν φροντιστήρια καὶ τεμένη θεῖα ἱερῶν κειμηλίων ἐψίλωσαν». Πρὶν λάβωσι τὰ μοναστήρια, ὑπέσχοντο μὲ γλῶσσαν ἀπατηλὴν ὅτι θὰ ἐπιδείξωσι πᾶσαν εὐποιίαν εἰς αὐτὰ καὶ θὰ διαλύσωσι «τὴν ἐπισυμβᾶσαν τούτοις δυστυχίαν ἐκ τε τῶν καιρῶν καὶ τῶν ἄλλων ἐπιφορῶν καὶ ὅσιν αὐτοῖς εὐπρεπεστάτην ἐπισκευάσαι», ὅταν ὅμως τὰ ἐλάμβανον, ἀποβλέποντες εἰς τὸ ἴδιον πρὸ παντὸς συμφέρον, ἐπέφερον εἰς τὰ μοναστήρια νέαν ἐρήμωσιν καὶ συνεπλήρωνον τὴν καταστροφὴν καὶ «ταῖς ἐρημώσεσι τούτων ἐρημώσειςι ἀπεργάζονται».

Οὕτω διὰ τῆς διαλύσεως τοῦ μοναστηρίου ἐτερματιζέτο ἡ δωρεὰ αὐτοῦ. Ἄφοῦ δὲ τὰ κατέστρεφον, ἐπώλουν ἢ ἔδιδον αὐτὰ εἰς ἄλλους δωρεάν, διὰ νὰ καταφάγη τὰ «κατάλοιπα τῆς κάμπης ἢ ἀκρις καὶ τὴν ἐσχάτην πληγὴν διαδέξῃται ὄλεθρος καὶ, εἴ τι ἐκείνους διέφυγεν, ἀπὸ τούτων ἀναλωθεῖη»⁵⁹. Εἰς τὸ δευτερον δὲ ὑπόμνημά του περιγράφει τὴν τελείαν ἐξαφάνισιν μοναστηρίων, τὴν μεταβολὴν τούτων εἰς κοσμικὰ καταγώγια καὶ τὴν μετανάστευσιν τῶν μοναχῶν αὐτῶν ἐν «πάσῃ ἐνδείᾳ καὶ στενοχωρίᾳ»⁶⁰. Τοιοῦτοτρόπως ἡ κατὰ-

57. Ὁμιλεῖ περὶ δωρεῶν «ἐπὶ διαμονῇ καὶ εὐθηνίᾳ καὶ πλατυσμῶ». Πρόκειται περὶ δωρεῶν, αἵτινες ἀπέβλεπον εἰς τὸ νὰ καταστήσωσι τὰ μοναστήρια κατάλληλα πρὸς διαμονήν, νὰ βελτιώσωσι τὴν οικονομικὴν κατάστασίν των καὶ νὰ τὰ διευρύνωσιν.

58. «Πράξεις ἀνελευθέρους καὶ μεταφορὰς ἀπὸ προσώπων εἰς πρόσωπα, κατῆλous καὶ πάσης βωμολοχίας πεπληρωμένους» (ΡΠ Συν. τ. 5 σ. 20).

59. ΡΠ Συν. τ. 5 σ. 21.

60. ΡΠ Συν. τ. 5 σ. 30.

στασις τῶν μοναστηρίων, ἀντὶ νὰ καλυτερεύῃ διὰ τῶν δωρεῶν, ὅπως ὑπεστήρι-
 ζεν ὁ πατριάρχης Σέργιος, ἐχειροτέρευε συνεχῶς. Κατακρίνει προσέτι αὐστη-
 ρῶς τὴν συνήθειαν ὅτι «γυναῖκες μὲν ἀνδρῶν ἐπιστατοῦσι φροντιστηρίων,
 ἄνδρες δὲ γυναικείων φροντίζουσιν» ὄντες μάλιστα εἰς ἡλικίαν «ὑποπτουμένην»
 καὶ ἀπαγορεύει εἰς τὸ ἐξῆς τοῦτο⁶¹.

Ἡ μεταβίβασις δωρηθέντος μοναστηρίου εἰς τοὺς κληρονόμους τοῦ χα-
 ριστικαρίου καὶ εἰς πᾶν ἄλλο πρόσωπον ἦτο ἀπηγορευμένη. Παρὰ ταῦτα ὁμοῦς
 δὲν ἦσαν σπάνια αἱ περιπτώσεις, κατὰ τὰς ὁποίας ἐπωλοῦντο δωρηθέντα μο-
 ναστήρια ἢ μετεδωροῦντο⁶². Διὰ νὰ ἀποφεύγωνται δὲ αἱ πάσης φύσεως μετα-
 βιβάσεις μοναστηρίων ὀρίζει νὰ συνάπτανται αἱ δωρεαὶ διὰ συντάξεως χα-
 ριστικῆς ἐπιστολῆς ἢ ἀρχιερατικοῦ γράμματος, εἰς τὸ ὁποῖον
 προσδιωρίζετο τὸ πρόσωπον, εἰς τὸ ὁποῖον παρεχωρεῖτο τὸ μοναστήριον⁶³.

Ἡ δωρεὰ μοναστηρίου ἦτο μετακλητή. Μετεκαλεῖτο δὲ καὶ ὁ χαριστι-
 κάριος ἐξωθεῖτο τοῦ μοναστηρίου, ἐφ' ὅσον δὲν ἐτηροῦντο οἱ συνομολογηθέντες
 ὄροι ἀπὸ μέρους τοῦ χαριστικαρίου, ἀλλὰ προέβαιναν οὗτος εἰς αὐθαιρέτους
 ἐνεργείας εἰς βᾶρος τοῦ μοναστηρίου. Τὴν φροντίδα τῆς ἐπιτηρήσεως τούτου
 εἶχεν ὁ οἰκειὸς ἀρχιερεὺς, ὁ ὁποῖος ἤσκει πνευματικὴν ἐξουσίαν ἐπὶ
 τοῦ δωρηθέντος μοναστηρίου. Τούτου μὴ διαμαρτυρομένου, ὁ χαριστι-
 κάριος ἐξηκολούθει νὰ κατέχη τὸ μοναστήριον. Ὁ πατριάρχης Ἀλέξιος, ὅταν
 μητροπολιταὶ τινες ἀνέφεραν εἰς αὐτόν, ὅτι πολλοί, λαβόντες διὰ δωρεᾶς μο-
 ναστήρια, τὰ ὠδήγησαν εἰς τελείαν ἐξαφάνισιν, κομίσαντες τὰς προσόδους
 των εἰς τὰς οἰκίας των καὶ ἀπογυμνώσαντες αὐτά, ἄλλα δὲ μετέβαλον εἰς
 κοσμικὰ καταγῶγια, ἐξαναγκάσαντες τοὺς μοναχοὺς αὐτῶν νὰ μεταναστεύ-
 σουν τελείως ἐνδεεῖς, ἔλαβε συνοδικῶς τὴν ἀπόφασιν νὰ καλέσωσιν οἱ μητρο-
 πολιταὶ τοὺς χαριστικαρίους καὶ νὰ ζητήσωσιν εὐθύνας διὰ τὰς αὐθαιρεσίας
 των. Ἐπετρέπη προσέτι εἰς τοὺς «δικαίους» τῶν μητροπόλεων νὰ ἐκδιώξωσι
 τοὺς κακοὺς «φροντιστὰς» ἐκ τῶν μοναστηρίων μεθ' ὕβρεως⁶⁴.

Παραλλήλως πρὸς τὰς δωρεὰς ὑφίσταντο τότε καὶ αἱ ἐκδόσεις μοναστη-
 ρίων ὑπὸ ὠρισμένης ὁμοῦς προϋποθέσεως. Οὕτως ἀπηγορεύετο ἡ ἐκδοσις μακρᾶς
 διαρκείας. Εἰς τὸ δευτέρον ὑπόμνημά του ὁ Ἀλέξιος λέγει: «ἐκδοτικῶς δὲ καὶ
 οἶον ἐπὶ χρόνοις εἴκοσι καὶ ἐννέα μοναστήριον, ἢ πακτι-
 κῶς μητρόπολιν ἐκδίδοσθαι καὶ ἐπισκοπὴν, ὡς ξένον τῆς εὐαγγελικῆς διατά-
 ξεως καὶ τῶν ἀποστολικῶν τε καὶ πατρικῶν παραδόσεων, πάντη ἀπαγορεύ-
 ομεν»⁶⁵.

61. Ἐνθ' ἀν. σ. 22.

62. ΡΠ Συν. τ. 5 σ. 21, 22. Χρυσ. Παπαδοπούλου, ΕΕΒ Σπ. τ. 12 σ. 368.

63. «Μήτε δωρεὰ μοναστηρίου εἰς πρόσωπον ἀμωσγέπου μεταβιαινέτω τὸ μὴ ἀνα-
 ταττόμενον ἐν αὐτῇ» (ΡΠ Συν. τ. 5 σ. 23).

64. ΡΠ Συν. τ. 5 σ. 30.

65. ΡΠ Συν. τ. 5 σ. 31.

Ὁ Ἀλέξιος, ἐπιθυμῶν νὰ θέσῃ φραγμὸν εἰς τὰς ἀθαιρεσίας τῶν ἐκδόσεων πατριαρχικῶν μοναστηρίων, ὀρίζει ὡς ἀπαραίτητον συστατικὸν αὐτῶν τὴν ἀναφορὰν αὐτῶν εἰς τὸν πατριάρχην ἢ εἰς τὸν χαρτοφύλακα καὶ τοὺς περὶ αὐτὸν διακόνους καὶ πατριαρχικοὺς νοταρίους καὶ τὴν χορήγησιν ἐγγράφου ἀδείας διὰ τὴν σύναψιν αὐτῶν. Τοῦτο, λέγει, θὰ τηρῆται καὶ ἐπὶ τῶν μητροπόλεων, τῶν ἀρχιεπισκοπῶν καὶ ἐπισκοπῶν. Ἀνατρέπει δὲ καὶ ἀκυροῖ τὰς ἐκδόσεις παραλαυρίων μοναστηρίων καὶ κτημάτων, αἱ ὁποῖαι ἔγιναν ἄνευ τῆς πατριαρχικῆς γνώμης ἢ τῆς γνώσεως τοῦ σεκρέτου τοῦ χαρτοφυλακείου. Οὔτε καὶ δωρεὰ μοναστηρίου θὰ συνιστᾶται ἄνευ τῆς ἀναγραφῆς τοῦ ὀνόματος ἐκείνου εἰς τὸν ὁποῖον μεταβιβάζεται τοῦτο⁶⁶.

Σχετικὴ πρὸς τὰ ἀνωτέρω εἶναι ἡ ἐπὶ τοῦ πατριάρχου τούτου συνοδικὴ ἀπόφασις (Δεκ. 1027) περὶ δωρηθέντων μοναστηρίων καὶ ἐκδοθέντων κτημάτων τῆς μητροπόλεως Κυζίκου. Κατ' αὐτὴν ὁ «ἀποιοχόμενος μητροπολίτης Κυζίκου Κων/τῖνος» ἀνέφερεν εἰς τὸν αὐτοκράτορα «περὶ τε ἐκδόσεων κτημάτων οὐ καλῶς δὲ κατὰ τὸ συμφέρον τῆ κατ' αὐτὸν ἀγιωτάτῃ ἐκκλησίᾳ προβεβηκυϊῶν καὶ περὶ μοναστηρίων δωρηθέντων προσώποις τισὶ καὶ ταῦτα τῆς ἐκκλησίας πάνυ ἐνδεῶς ἐχούσης καὶ περὶ αὐτὰ τὰ ἀναγκαῖα». Ὁ προκατόχος δηλ. αὐτοῦ μητροπολίτης ἐδωρήσατο διάφορα μοναστήρια τελοῦντα ὑπὸ τὰ δίκαια τῆς μητροπόλεως του καὶ «νῦν οἱ μὲν χαριστικάριοι προσόδους οὐκ ὀλίγας ἐκεῖθεν ἀναλέγονται ἀπὸ τε ἐλαιῶνων καὶ ἐτέρων, ἡ ἐκκλησία δὲ τῆς μητροπόλεως πάνυ ἀπόρως ἔχουσα, κινδυνεύει τελείαν παθεῖν ἐρήμωσιν»⁶⁷. Ἡ σύνοδος ἀπεφάσισεν, ὅπως ὁ μητροπολίτης ἀνακαλέσῃ τὰς δωρεὰς τῶν μοναστηρίων, τὰ ὁποῖα δὲν ἔχουν μοναχοὺς, ἀλλὰ «κοσμικὰ γεγονᾶσι καταγώγια» τῶν χαριστικαρίων σφετεριζομένων τὰς προσόδους αὐτῶν, καθὼς καὶ αὐτῶν, τὰ ὁποῖα εἶναι πλησίον τῶν μητροπόλεων «οἷον ὑπερείσματα καὶ ἐνδαιτήματα τούτων ἀρχῆθεν ἐτύγγανον», διότι ἐπ' αὐτῶν εἶναι κεκωλυμένοι αἱ δωρεαί, τὰ δὲ ἄλλα μοναστήρια, ὅπως ἀναλάβῃ ὁ μητροπολίτης, διότι ἡ ἐκκλησία του εἶναι ἄπορος καὶ ἀπρόσοδος. Τονίζει δὲ ὅτι δὲν εἶναι ὀρθὸν τὰς προσόδους τῶν μοναστηρίων νὰ σφετερίζωνται κοσμικὰ πρόσωπα⁶⁸.

Δωρεαὶ μοναστηρίων ἐνηργοῦντο εἰς μεγάλην ἔκτασιν καὶ ἐπὶ τῶν τελευταίων αὐτοκρατόρων τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας (1025-1057). Ἐξ αὐτῶν ὁ Κων/τῖνος Θ' ὁ Μονομάχος (1042-1055) ἔδιδε μοναστήρια εἰς προσωπικοὺς του φίλους ὡς προνοίας, ὅπως εἰς τὸν Κων/τῖνον Λειχοῦδην, τὸν

66. ΡΠ Συν. τ. 5 σ. 22-23. Κατὰ τὸν Βαλσαμῶνα τὰ συνοδικὰ σημειώματα, τὰ ὁποῖα ἐγίνοντο χάριν ὑποθέσεών τινων καὶ ἐπέιχον θέσιν σεκρέτου ἐξ ἀνάγκης ἔπρεπε νὰ γίνωνται παρὰ τοῦ «κατὰ χώραν πρώτου καὶ δώδεκα ἀρχιερέων» (Ἐρμ. 26ου κανόνος τῆς ἐν Κερθαγένῃ συνόδου. ΡΠ Συν. τ. 3 σ. 374).

67. «Izvestija» τ. 5 (1900) σ. 15-17.

68. Αὐτόθι σ. 22. Chalandon, Essai σ. 282.

μετέπειτα πατριάρχην Κων/λεως (1059-1063) τὴν μονὴν τῶν Μαγγάνων⁶⁹. Δὲν εἶναι γνωστὸν ὅμως ἐὰν προέβαινε καὶ εἰς δωρεὰς μοναστηρίων.

Ἀναμφιβόλως τὰ παραχωρούμενα μοναστήρια ἦσαν μία πλουσία καὶ προσοδοφόρος πηγὴ ἀτομικῶν εἰσοδημάτων διὰ τοὺς λαμβάνοντας αὐτὰ χαριστικαρίους καὶ διὰ τοῦτο ἐπεδιώκετο ἐπιμόνως ἡ ἀπόκτησίς των ὑπὸ πολλῶν ἀνωτέρων ὑπαλλήλων τοῦ κράτους καὶ ἄλλων ἰσχυρῶν κατ' αὐτὴν τὴν ταραχώδη ἐποχὴν. Ἀναφέρεται ὅτι ὁ πολὺς Μιχαήλ Ψελλὸς (1017-1078), ὁ ὁποῖος διὰ τῆς ἐπιτηδειότητός του κατάρθωνε νὰ ἀσκήῃ μεγάλην ἐπιρροὴν εἰς ὅλους τοὺς αὐτοκράτορας τῆς περιόδου ταύτης, κατεῖχε τοῦλάχιστον πέντε μοναστήρια εἰς διαφόρους περιοχάς, μεταξύ τῶν ὁποίων καὶ τὴν μονὴν Μηδικίου⁷⁰.

Ἐπὶ δὲ τοῦ ἀνικάνου αὐτοκράτορος Μιχαήλ Ζ' Δούκα (1071-1078) ὁ ἱκανὸς λογοθέτης Νικηφορίτζης, ὅχι μόνον δι' ἑαυτὸν ἐξησφάλιζε δωρεάς, ὡς τὴν μεγάλην μονὴν τοῦ Ἐβδόμου, ἀλλ' αὐτὸς ἦν ὁ τὸ πᾶν διεξάγων καὶ τῷ βασιλεῖ ἐπιτρέπων τὸ πραχθησόμενον καὶ τὰς τιμὰς καὶ προνοίας, οἷς ἐβούλετο χαριζόμενος διὰ λημμάτων οὐχὶ μικρῶν»⁷¹.

Καὶ ὁ ἱστορικὸς καὶ κτήτωρ τῆς μονῆς τοῦ Παντοκράτορος Μιχαήλ Ἀτταλειάτης ἦτο ἐξ ἐκείνων οἱ ὁποῖοι ἠὺνοήθησαν διὰ δωρεῶν. Οὗτος γράφει εἰς τὸ τυπικὸν τῆς ὡς ἄνω μονῆς (1077): «Ἡ μονὴ τοῦ ἀγίου Γεωργίου, ἣν ἔχω ἐπὶ δυσὶ προσώποις εἰς χαριστικὴν, ἡ κειμένη ἐξῶθεν τῆς δυτικῆς πόρτης τοῦ κάστρου Ραιδεστοῦ, ἥς τὸ δεύτερον πρόσωπον ἀφίω τὸν υἱόν μου τὸν μυστογράφον κυρὸν Θεόδωρον, θὰ λάβῃ ἐκ τῆς περιουσίας μου τρία νομίσματα. Ἡ δὲ γυναικεία μονὴ τοῦ ἀγίου Προκοπίου «ἡ ἐκτὸς τῆς δυτικῆς πόρτης τοῦ αἰγιαλοῦ διακειμένη, ἥς δεύτερον πρόσωπόν ἐστιν ὁ υἱός μου ὡς ἀπὸ τοῦ πρώην χαριστικαρίου Βάρδα τοῦ Ξηράδα, ἡ καταλυθεῖσα μὲν παρὰ τῶν ἀποστατῶν, ἀνοικοδομηθεῖσα δὲ παρ' ἐμοῦ» θὰ λάβῃ δύο νομίσματα⁷².

Κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην αὐξάνουν μὲν αἱ δῶρεαι μοναστηρίων πολλαπλασιάζονται ὅμως καὶ οἱ πολέμιοι αὐτῶν⁷³. Τοῦτο συνάγεται ἰδίως ἐκ τῶν σωζομένων μοναστηριακῶν τυπικῶν.

Αἱ δωρεαί, ὡς καὶ αἱ λοιπαὶ δωρεασπραξίαι, συνήπιον το ὅχι μόνον ὑπὸ τῶν

69. Οὗτος ὑπῆρξεν ἀνὴρ μέγιστος διαλάμψας τοῖς βασιλικοῖς καὶ πολιτικοῖς πράγμασιν...καὶ μέγα κλέος ἐπὶ τῷ μεσασμῷ τῆς τῶν ὄλων διοικήσεως ἀπενεγκάμενος καὶ τῆς τῶν Μαγγάνων προνοίας» (Ἰωάν. Σκυλιτζης, *Historia*, ἐκδ. Βόννης, σ. 645). — O s t r o g o r s k y, *Histoire de l'État Byzantin* σ. 353. Ἀμάντου, Ἱστορία Βυζ. κράτους τ. 2 σ. 193.

70. O s t r o g o r s k y, *Féodalité Byzantine* σ. 17. Ἀμάντου, Ἱστορία Βυζ. κράτους τ. 2 σ. 220, 283.

71. Μιχ. Ἀτταλειάτης, *Historia*, ἐκδ. Βόννης, σ. 200 ἐξ.

72. Σάθα, *Μεσαιων. βιβλιοθήκη* τ. 1 σ. 22.

73. Μεταξὺ αὐτῶν κατατάσσεται καὶ ὁ πατριάρχης Κων/πόλεως Ἰωάννης Η' ὁ Ξιφιλῖνος (1073) De Meester ἔ. ἀ. σ. 109.

αὐτοκρατόρων, πατριαρχῶν και μητροπολιτῶν, ἀλλὰ και ὑπὸ ἰδιωτῶν, ἱερέων και ἀρχόντων κτητόρων τῶν μοναστηρίων. Εἰς τὰ συντασσόμενα τυπικά τῶν αὐτοδεσπότην μονῶν ἐπιρρίπτονται ἀραι ἐναντίον ὄλων αὐτῶν, οἱ ὅποιοι θὰ θελήσουν νὰ παραχωρήσουν διὰ δωρεῶν ταύτας εἰς χαριστικάριους. Τοῦτο παρατηρεῖται εἰς τὰ τυπικά τῆς μονῆς τοῦ Πανοικτίρμονος (1077) και τῆς ἐν Στροβίλῳ τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου (1079), περι τῶν ὁποίων θὰ γίνῃ λόγος κατωτέρω. Ἐγίνοντο δὲ αἱ δωρεαί, κατὰ τὰ τυπικά ταῦτα, εἰς πρόσωπα βασιλικά, πατριαρχικά, ἐκκλησιαστικά, ἀρχοντικά και ἰδιώτας.

Ἐκ τοῦ τυπικοῦ τῆς μονῆς τοῦ Πανοικτίρμονος πληροφοροῦμεθα ἐπίσης ὅτι πλὴν τῆς δωρεᾶς ἐφηρμόζοντο ἐπὶ τῆς μοναστηριακῆς ἰδιοκτησίας κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἢ ἐκδοσις, ἢ πρᾶσις, ἢ ἀνταλλαγὴ και ἢ ἐμφύτευσις.

4. Ἐπὶ Ἀλεξίου Κομνηνοῦ και μετ' αὐτόν.

Ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Ἀλεξίου Α' Κομνηνοῦ (1081-1118) ἠϋξήθησαν κατ' ἐξοχὴν αἱ δωρεαὶ μοναστηρίων. Ὁ αὐτοκράτωρ οὗτος, ἐπειδὴ τὸ δημόσιον ταμεῖον δὲν ἐπῆρκει, παρεχώρει μοναστήρια εἰς πολὺ μεγάλην ἔκτασιν εἰς τοὺς συγγενεῖς του⁷⁴ και τοὺς πολιτικούς φίλους του, ἰδίως στρατηγούς "Ἕλληνας και ξένους, ἀμείβων οὕτω τὰς ὑπηρεσίας, τὰς ὁποίας προσέφερον εἰς αὐτὸν ἰδίως εἰς τοὺς πολέμους⁷⁵. Πιθανὸν μάλιστα εἰς τοῦτο νὰ ὠθεῖτο και ἐκ τῆς ἐπιθυμίας νὰ περιορίσῃ τὴν μοναστηριακὴν ἰδιοκτησίαν, ἢ ὁποία προσέλαβε τεραστίας διαστάσεις⁷⁶.

Αἱ αὐτοκρατορικαὶ δωρεαὶ μοναστηρίων ἀπὸ τοῦ Βασιλείου Β' και ἔπειτα εἶχον τὸν χαρακτήρα ἀνταποδοτικῶν δωρεῶν. Παρεχωροῦντο δηλ. ὑπὸ τῶν αὐτοκρατόρων μοναστήρια ὡς δῶρον ἢ ἀντάλλαγμα εἰς ἐκείνους, οἱ ὅποιοι διεκρίθησαν δι' ἐξαιρετικὰς ὑπηρεσίας, τὰς ὁποίας προσέφεραν εἰς τὸ κράτος ἢ τὴν αὐτοκρατορικὴν ἐξουσίαν, ὡς ἀκριβῶς ἐχορηγεῖτο εἰς τὴν Δύσιν τὸ *beneficium* εἰς τὸν *beneficiarium*⁷⁷. Αἱ αὐτοκρατορικαὶ δωρεαὶ ἀπέβλεπον σὺν τοῖς ἄλλοις και εἰς τὴν ἐξασφάλισιν ἀφοσιώσεως πρὸς αὐτοὺς τῶν ἰσχυρῶν δωρεοδόχων⁷⁸.

Ὁ πατριάρχης Ἀντιοχείας Ἰωάννης Ε', ὁ Ὁξειίτης (1089-1100), ὁ ὁποῖος ἔζησε κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ αὐτοκράτορος Ἀλεξίου Κομνηνοῦ και ὁ

74. Εἰς τὸν ἀδελφόν του Ἀδριανὸν παρεχώρησε μοναστηριακὰ κτήματα εἰς τὴν χερσονήσον Κασσάνδρας (Chalandon, Essai σ. 284. Χρυσ. Παπαδοπούλου, ΕΕΒΣπ. τ. 12, 1936, σ. 368).

75. Chalandon, Essai σ. 282. Vasiliev, Ἱστορία Βυζ. αὐτοκρατορίας σ. 589. Ἀμάντου, Ἱστορία Βυζ. κράτους τ. 2 σ. 283, 285.

76. Ostrogorsky, Histoire σ. 394.

77. Vasiliev, Ἱστορία Βυζ. αὐτοκρατορίας σ. 700. Ostrogorsky, Féodalité byzantine σ. 17.

78. Ferradou ξ. ἀ. σ. 237.

ὁποῖος ἦτο ὁ πλέον σφοδρὸς πολέμιος τῶν δωρεῶν, διεμαρτύρητο ἐντόνως, διότι εἶχον δωρηθῆ μοναστήρια εἰς κοσμικοὺς καὶ ἀνδρόγυνα εἰς τινὰς δὲ περιπτώσεις καὶ εἰς ἐθνικοὺς, δηλ. μὴ χριστιανούς⁷⁹. Παρεχωροῦντο δὲ ἐνίοτε μοναστήρια καὶ εἰς γυναῖκας, τὰς χαριστικαρίας⁸⁰.

Κατὰ τὸν πατριάρχην Ἰωάννην ἡ κακὴ συνήθεια ἐφθασεν εἰς τοιοῦτον βαθμὸν, ὥστε νὰ μὴ παρεχωρῆται τοῦτο ἢ ἐκεῖνο τὸ μοναστήριον, ἀλλὰ νὰ ἔχουν δωρηθῆ ὅλα ἐν γένει, μικρά, μεγάλα, πτωχὰ, πλουσία, ἀνδρῶνα, γυναίκεῖα, πλὴν ἐλαχίστων καὶ ὀλίγων νεοσυστάτων κοινοβίων. Ἄλλὰ καὶ ταῦτα λέγει θὰ πάθουν ὅ,τι ἔχουν πάθει καὶ τὰ ἀρχαῖα καὶ μέγιστα κοινόβια. Παρεχωροῦντο προσέτι καὶ αὐτοδέσποτα μοναστήρια⁸¹.

Ἡ διάρκεια τῆς δωρεᾶς καθορίζεται κατὰ τὴν συνομολόγησιν ταύτης. Αὕτη, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, ὀρίζεται («ἐπὶ ὄρω ζωῆς») τοῦ χαριστικαρίου. Ὁ Ἄντιοχείας Ἰωάννης δίδει τὴν πληροφορίαν ὅτι παρεχωροῦντο ἐνίοτε μοναστήρια καὶ ἐπὶ δυοῖ, φεῦ, προσώποις⁸². Θεωρεῖ δὲ τὴν περίπτωσιν ταύτην πολὺ ἀξιοκατάκριτον. Ἡ φράσις ἀναφέρεται εἰς τὴν διάρκειαν τῆς δωρεᾶς. Εἰς τοιαύτας δηλ. περιπτώσεις ἡ δωρεὰ τοῦ μοναστηρίου δὲν ἐλύετο διὰ τοῦ θανάτου τοῦ συνομολογήσαντος ταύτην χαριστικαρίου, ἀλλὰ τοῦ κληρονόμου αὐτοῦ. Τοῦτο γίνεται σαφέστερον ἐκ τῆς φράσεως τοῦ τύπου τῆς χαριστικῆς ἐπιστολῆς, τὴν ὁποίαν θὰ παραθέσωμεν, («ἐπὶ ὄρω ζωῆς σου ἢ ἐπὶ δυοῖ προσώποις»). Ἡ «ἐπὶ δυοῖ προσώποις» δωρεὰ φαίνεται ὅτι δὲν ἦτο ἐκ τῶν σπανιωτάτων περιπτώσεων. Συνηγήσαμεν αὐτὴν εἰς τὴν συμφωνίαν ἐπὶ τῆς μονῆς τῶν Κάτω Πτωμαίων καὶ εἰς τὰς μνημονευθείσας δωρεὰς τῶν δύο μονῶν, τὰς ὁποίας κατεῖχεν ὁ Μιχαὴλ Ἀτταλειάτης.

Ὁ Ἄντιοχείας Ἰωάννης ἐπληροφορεῖτο ὅτι παρεχωροῦντο γυναίκεῖα μοναστήρια ὄχι μόνον «ἐπὶ δυοῖ», ἀλλὰ καὶ «ἐπὶ τρισὶ» προσώποις⁸³.

Καὶ κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην, ἀπηγορεύοντο αἱ πάσης φύσεως μεταβιβάσεις παρεχωρηθέντων μοναστηρίων. Διὰ νὰ ἀποφεύγονται δὲ αὗται ἐπρεπεν αἱ δωρεαὶ τούτων νὰ γίνωνται διὰ συντάξεως χαριστικῆς ἐπιστολῆς ἢ ἀρχιερατικοῦ γράμματος καθωρισμένου τύπου, εἰς τὸ ὁποῖον προσδιωρίζετο τὸ πρόσωπον, εἰς τὸ ὁποῖον παρεχωρεῖτο τὸ μοναστήριον. Τὸν τύπον τοιαύτης ἐπιστολῆς παραθέτει ὁ πατριάρχης Ἄντιοχείας Ἰωάννης καὶ ἔχει οὕτως: «Ἡ βασιλεία μου, ἡ μετρίότης ἡμῶν δωρεῖται σοι τῷ δεῖνι, τὴν δεῖνα μονὴν τυχόν, τοῦ Κυρίου καὶ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἢ τῆς ὑπερ-

79. Migne P.G. τ. 132 στ. 1132. Ferradou ἔ. ἀ. σ. 236 ἐξ. Χρυσ. Παπαδόπουλου. ΕΒΒΣπ. τ. 12 (1936) σ. 368 ἐξ.

80. Migne P.G. τ. 132 στ. 1145.

81. Migne P.G. τ. 132 στ. 1132. Ferradou μν. ἔ. σ. 236.

82. Migne P.G. τ. 132 στ. 1132. Παρερμηνευομένης τῆς φράσεως γράφεται συνήθως ὅτι παρεχωρεῖτο τὸ μοναστήριον καὶ εἰς δύο πρόσωπα. Βλ. Ferradou, μν. ἔ. σ. 237.

83. Migne P.G. τ. 132 στ. 1145.

αγίας Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου, ἢ τινος τῶν ἁγίων· μετὰ πάντων τῶν δικαίων καὶ προνομίων αὐτῆς καὶ τῶν ὑπ' αὐτὴν κτημάτων, ἀκινήτων τε καὶ λοιπῶν προσόδων αὐτῆς ἐπὶ ὄρφ ζωῆς σου· ἢ ἐπὶ δυσὶ προσώποις...»⁸⁴.

Ἐχρησιμοποιεῖτο δὲ ὁ ἀνωτέρω τύπος κατὰ περίπτωσιν ὑπὸ τοῦ αυτοκράτορος ἢ ἀρχιερέως, παραχωροῦντος διὰ δωρεᾶς μοναστήριον, τιμώμενον ἐπ' ὀνόματι τοῦ Χριστοῦ ἢ τῆς Θεοτόκου ἢ τινος ἁγίου, ἐπὶ τῷ ὄρφ ὅτι ἡ ἰσχύς τῆς δωρεᾶς λήγει διὰ τοῦ θανάτου ἢ τοῦ δωρεοδόχου ἢ τοῦ κληρονόμου αὐτοῦ. Ἐξεχωροῦντο δὲ κατὰ ταύτην εἰς τὸν χαριστικάριον πάντα τὰ δίκαια καὶ προνόμια ὡς καὶ τὰ κτήματα καὶ αἱ λοιπαὶ πρόσοδοι τῆς μονῆς.

Οἱ παραχωροῦντες τὰ μοναστήρια προέβαλλον συνήθως, κατὰ τὸν πατριάρχην Ἰωάννην, δύο δικαιολογίας, ἢ ὅτι ἡ δωρεὰ γίνεται «ἐπὶ συστάσει καὶ διαμονῇ» ἢ «διὰ τὸ ἐξ κ ο υ σ σ ε ὑ ε σ θ α ι ἀ π ὸ τ ῶ ν ἐ π η ρ ε ῖ ῶ ν τοῦτο πράττουσιν». Ὡς πρὸς τὴν πρώτην, λέγει ὁ ἴδιος, ἀντιλέγουσιν αὐτὰ τὰ ὑπὸ τῶν χαριστικάριων καταλυθέντα καὶ τὰ ἐξ αὐτῶν μεταβληθέντα εἰς «προάστεια», τὰ ὁποῖα εἶναι πολλά. «Συσταθὲν δὲ καὶ ἀνακαινισθὲν μοναστήριον, λέγει, οὐκ ἴσμεν εἰ εὐρεθῆσεται, ἀλλὰ καὶ εἰ εὐρεθῆσεται παρανομίας δῶρον θεῷ οὐ προσίεται». Τὰ ἐλεύθερα θάλλουν καὶ ἀκμάζουν, τὰ δὲ δοῦλα καταλύονται. «Ὅτι δὲ δὲν παραχωροῦνται τὰ μοναστήρια «ἐπὶ συστάσει καὶ διαμονῇ» εἶναι φανερὸν ἐκ τούτου· «οὐ γὰρ τὰ καταλελυμένα δωροῦνται· ἀλλὰ μᾶλλον τὰ συνιστάμενα καὶ εὐθαλῆ τὴν πρόσοδον ἔχοντα». Τοῦτο δηλοῦται σαφέστερον καὶ ἐκ τοῦ ὅτι «μετὰ τὴν τυπικὴν τῆς μονῆς ἔξοδον» ἐκ τῆς δωρεᾶς τὰ τυχόν περισσεύματα τῆς διαχειρίσεως τοῦ χαριστικάριου ἀποτελοῦν κέρδος αὐτοῦ. Ὡς πρὸς τὴν δευτέραν πρόφασιν, ὅτι δηλ. αἱ ἐκχωρήσεις ἐγίνοντο, διὰ νὰ δώσουν εἰς τὰ μοναστήρια προστάτας, διὰ νὰ τὰ προφυλάξωσιν ἀπὸ τὰς καταπιέσεις, λέγει ὁ πατριάρχης Ἰωάννης· «τὸ ἐπηρεάζειν (=βιάζειν, καταπιέζειν) ἢ μὴ ἐπηρεάζειν τῆς ὑμῶν ἐξουσίας ἐστὶ· παύσατε τοὺς ἐ π η ρ ε α σ τ ᾶ ς καὶ ἐ ξ κ ο υ σ ᾶ τ ω ν χ ρ ε ῖ α οὐκ ἐστίν»⁸⁵.

Ἡ δωρεὰ μοναστηρίου τῶν χρόνων τούτων δὲν πρέπει νὰ θεωρῆται ἀπλῶς ὡς μία πρᾶξις μισθώσεως τῆς ἰδιοκτησίας τοῦ μοναστηρίου, ἢ ὁποῖα ἔδιδε τὸ δικαίωμα τῆς προσωρινῆς καὶ ὑπὸ ὄρους ἐκμεταλλεύσεως αὐτῆς, ὅπως νομίζουν μερικοὶ⁸⁶. Ἡ οἰκονομικὴ διαχείρισις τοῦ μοναστηρίου ἔδιδεν εἰς τὸν χαριστικάριον καὶ διοικητικὴν ἐξουσίαν ἐπὶ τοῦ μοναστηρίου καὶ καθίστα αὐτὸν κύριον καὶ ἐξουσιαστὴν αὐτοῦ. Ἐν τῇ πραγματικότητι δὲ ὅχι μόνον ἐσφετερίζετο τὴν ἐξουσίαν τοῦ ἡγουμένου, ἀλλὰ καθίστα τοῦτον μετὰ τῶν λοιπῶν ὑποχείριον τοῦ χαριστικάριου, ὡς συνάγεται ἐκ πλείστων ἱστορικῶν πηγῶν καὶ μάλιστα ἐκ τῶν τυπικῶν τῆς κατηγορίας τῶν αὐτεξουσίων μονῶν,

84. Migne P.G. τ. 132 στ. 1132. Ferradou, μν. ξ. σ. 238. Χρυσ. Παπαδοπούλου, ΒΕΒΣπ. τ. 12 (1936) σ. 369.

85. Migne P.G. σ. 132 στ. 1137.

86. Ostrogorsky, Féodalité byzantine σ. 18.

ἅπαν δὲ τὸ μοναστήριον ὑπεδουλώνετο εἰς αὐτόν. Κατὰ τὸν πατριάρχην Ἀντιοχείας Ἰωάννην ἡ συνήθεια αὕτη «τὸ σῶμα τῆς ἐκκλησίας συνταράσσουσα ἐπεβίβασε τοῖς μοναχοῖς τοὺς λαϊκοὺς, τοῖς δὲ λαϊκοῖς ὑπέταξε τοὺς μοναχοὺς». Ὁ ἴδιος λέγει προσέτι ὅτι ἅπαντες οἱ ἐν τῷ μοναστηρίῳ παρίστανται πειθαρχοῦντες εἰς τὸν χαριστικᾶριον «δίκην ἀνδραπόδων» καὶ ὅτι διὰ τῆς δωρεᾶς τοῦ μοναστηρίου παύει πλέον ἡ ἐξουσία τοῦ ἡγουμένου. Οὗτος δέχεται καὶ ἐκτελεῖ τὰς διαταγὰς τοῦ χαριστικαρίου καὶ ἀγίνεται καὶ λέγεται ἀντὶ ἡγουμένου ἀγόμενος⁸⁷. Ἡ τοιαύτη δὲ διαγωγή τοῦ χαριστικαρίου εἶχεν ὀλέθρια ἀποτελέσματα ἐπὶ τῆς μοναχικῆς ὑπακοῆς⁸⁸.

Ἡ ἀντικανονικὴ αὕτη ἐξουσία τῶν χαριστικαρίων, ὡς ἦτο ἐπόμενον, ὠδήγει συχνότατα αὐτοὺς εἰς πλείστας καὶ μεγάλας αὐθαιρεσίας. Αἱ μοναστηριακὰ δωρεὰ οὕτως οὐδὲν ἄλλο ἦσαν ἢ πηγὴ κέρδους καὶ ἐκμεταλλεύσεως⁸⁹. Ὁ λαμβάνων τὴν δωρεάν, λέγει ὁ πατριάρχης Ἰωάννης, τὸν ὅποιον «ἡ πονηρὰ συνήθεια ὠνόμασε χαριστικᾶριον», εὐθύς ὡς παραλάβῃ τὴν μονὴν ἀπλώνει τοὺς «ἀπληρώτους κόλπους τῆς πλεονεξίας καὶ ἐγκολποῦται τὰ αὐτῆς»⁹⁰.

Οἱ χαριστικᾶριοι προσέτι προέβαινον καὶ εἰς πλείστας ἄλλας αὐθαιρεσίας ἐπὶ καταπατήσει τῶν μοναχικῶν κανόνων, οὕτω δὲ ἡ παλαιὰ αὐστηρότης τοῦ μοναχικοῦ βίου ὑπέστη κατάπτωσιν. «Ἐσωθεν τῆς ἀγίας μάνδρας οἱ κοσμικοὶ σφάζουσι, κρεωφαγοῦσι, τραγωδοῦσι καὶ πάντα τὰ κοσμικὰ ἐπιτηδεύματα δρῶσι μετὰ πάσης ἐξουσίας», ἠνάγκαζον δὲ τοὺς μοναχοὺς νὰ μετέρχωνται «ἐμπορεῖαν καὶ καπηλείαν καὶ πᾶν βιωτικὸν ἐπιτηδεύμα». Χαριστικᾶριοί τινες μάλιστα ἀνήγειρον εἰς τὴν αὐτὴν γυναικείων μοναστηρίων κατοικίας, ἐγκαθίσταντο μετὰ τῶν οἰκογενειῶν των καὶ μετέβαλλον αὐτὰ εἰς κοσμικὰ ἐνδαιτήματα⁹¹.

Ὡς ἐκ τούτου ἡ οἰκονομικὴ καὶ ἠθικὴ κατάστασις τῶν μοναστηρίων ἔβαινε συνεχῶς ἐπὶ τὰ χεῖρω. Δὲν ὑπάρχει δὲ καμμία ἀμφιβολία ὅτι ὑπὸ ταιούτας περιστάσεις ἡ μοναχικὴ ζωὴ εἶχε τελείως ἐκφυλισθῆ. Οὐδὲν λοιπὸν δύναται νὰ νομιμοποιήσῃ τὰς δωρεὰς αὐτὰς τῶν μοναστηρίων εἰς τοὺς λαϊκοὺς καὶ νὰ τὰς καταστήσῃ κανονικὰς, λέγει ὁ πατριάρχης Ἰωάννης⁹².

Αἱ ἐπὶ τῶν δωρηθέντων μοναστηρίων μεγάλαι αὐθαιρεσῖαι τῶν χαριστικαρίων ἠνάγκασαν τὸν Ἀλέξιον Κομνηνὸν νὰ τονίσῃ ἐκ νέου τὸ δικαίωμα

87. Migne P.G. τ. 132 στ. 1136, 1137, 1141, 1144.

88. Ferradon, μν. ἔ. σ. 239.

89. Ferradon μν. ἔ. σ. 239. Chalandon, Essai σ. 285. Χρυσ. Παπαδοπούλου, ΕΒΒΣπ. τ. 12 (1936) σ. 369. Κουκουλέ, Βυζαντινῶν βίος τ. 6. σ. 76. Ostrogorsky, Féodalité byzantine, σ. 17. De Meester, De mon. statu σ. 109. Vasiliev, Ἱστορ. Βυζ. αὐτοκρ. σ. 590.

90. Migne P.G. τ. 132 στ. 1137.

91. Migne P.G. τ. 132 στ. 1144-1145.

92. Ferradon μν. ἔ. σ. 240-241.

τῆς ἐποπτείας καὶ πνευματικῆς ἐξουσίας τοῦ οἰκείου ἀρχιερέως ἐπ' αὐτῶν, τὸ ὁποῖον ὑφίστατο καὶ παλαιότερον, ὡς εἶδομεν εἰς τὸ πρῶτον ὑπόμνημα τοῦ πατριάρχου Ἀλεξίου. Διὰ τῆς 37ης νεαρᾶς του ὁ αὐτοκράτωρ Ἀλέξιος (1082 ἢ 1097 ἢ 1112) ἀναθέτει εἰς τὸν ἴδιον τὴν «ἐπιτήρησιν καὶ διόρθωσιν τῶν ψυχικῶν σφαλμάτων» καὶ ἐπὶ τοῖς ἐλευθέροις μοναστηρίοις καὶ ἐπὶ τοῖς δωρηθεῖσι καὶ ἐπὶ τοῖς κατ' ἐφορείαν ἢ οἰκονομίαν δοθεῖσι». Ἐπρεπε προσέτι νὰ ἐλέγχῃ τὰ μοναστήρια ταῦτα «εἰ κατελύθησαν ἢ καταλύονται μερικῶς ἢ καθόλου παρὰ τῶν λαβόντων ταῦτα». Εἰς περίπτωσιν δέ, κατ' ἣν ἐκ τοῦ ἐλέγχου ἀνεύρη μειώσεις εἰς τὸ μοναστήριον, πρέπει νὰ ἐξαναγκάσῃ τὸν κατέχοντα τοῦτο νὰ τὸ ἐπαναφέρῃ εἰς τὴν κατάστασιν, εἰς τὴν ὁποίαν τὸ παρέλαβε. Τὰ βελτιωθέντα καὶ ἐπαυξηθέντα μοναστήρια δὲν θὰ ὑποστοῦν μειώσεις, ἀλλὰ θὰ παραμείνωσιν ὅπως ἔχουν⁹³. Τὴν ἰδίαν φροντίδα διετῆρει καὶ ὁ μητροπολίτης ἐπὶ τῶν δωρηθέντων ὑπ' αὐτοῦ μοναστηρίων.

Κατὰ ταῦτα ἡ διαχείρισις τοῦ χαριστικαρίου δὲν ἦτο ἀνεξέλεγκτος. Τὴν ἰδίαν εὐθύνην ἐπὶ τῶν παραχωρουμένων μοναστηρίων ἔφερον ἐπομένως καὶ οἱ οἰκεῖοι ἀρχιερεῖς.

Αἱ δωρεαὶ μοναστηρίων συνεχίζονται καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων Κομνηνῶν καὶ μάλιστα ἐπὶ τοῦ Ἰωάννου Β' (1118-1143), ἀλλ' ὄχι εἰς τὴν ἑκτασιν, τὴν ὁποίαν εἶχεν ἡ συνήθεια κατὰ τὸν 11ον αἰῶνα. Ἐπ' αὐτοῦ ἐζητήθη παρὰ μητροπολίτου ἢ γνώμη τοῦ χαρτοφύλακος Νικήτα, τοῦ μετέπειτα ἀρχιεπισκόπου Θεσσαλονίκης, ἐὰν ἦτο κανονικὴ ἢ ἐπίδοσις μητροπολιτικοῦ κτήματος εἰς μοναστήριον, τὸ ὁποῖον ἐδωρήθη. Εἰς ἀπόκρισιν ἐπ' αὐτοῦ ὁ Νικήτας λέγει, ὅτι ἡ τοιαύτη ἐπίδοσις εἶναι ἀπαράδεκτος, διότι πρόκειται περὶ ἐκποιήσεως, ἢ ὁποία ἔγινεν ἀπερισκέπτως καὶ τοῦτο διότι ἡ διοίκησις ἑκατέρου εἶναι «ιδιάζουσα», ὡς ἀποβλέπουσα εἰς τὴν ἰδίαν «σύστασιν». Προσέτι δὲ ἐκποιήσις ἄνευ συνοδικῆς ἀποφάσεως δὲν ἐπιτρέπεται⁹⁴. Εἰς τὴν ὡς ἄνω ἐρώτησιν καὶ ἀπόκρισιν καταφαίνεται ἡ στενὴ οἰκονομικὴ καὶ διοικητικὴ ἐξάρτησις τῶν μοναστηρίων, δωρηθέντων καὶ μὴ, ἐκ τῆς μητροπόλεως, πρᾶγμα πολὺ χαρακτηριστικὸν τῆς ἐποχῆς ταύτης, παρὰ τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ διοίκησις ἑκατέρου τούτων ἦτο «ιδιάζουσα».

Ἐπὶ τοῦ Μανουὴλ Κομνηνοῦ (1143-1180), ὅστις διὰ διαφόρων μέσων προσεπάθησε νὰ διασφαλίσῃ τὴν ἐκκλησιαστικὴν περιουσίαν⁹⁵, ὑποστηρίζεται ὅτι ἐμειώθη ὁ ἀριθμὸς τῶν χαριστικαρίων⁹⁶. Αἱ ἱστορικαὶ ὁμῶς πηγαὶ τῆς ἐποχῆς τούτου ὁμιλοῦν περὶ δωρεῶν μοναστηρίων καὶ ση-

93. Βαλασαμῶνος ἐρμηνεῖα τοῦ 19ου κανόνος τῆς Ζ' Οἰκουμενικῆς συνόδου (ΡΠ Συν. τ. 2 σ. 634 ἐξ.).

94. ΡΠ Συν. τ. 5 σ. 383.

95. Βλ. τὸν χρυσόβουλλον λόγον αὐτοῦ (1148) τὸν καὶ «λατῆρα» λεγόμενον (Ζέπου, Jus Graecorum τ. 1 σ. 376-378).

96. Ἀμάντου, Ἱστορία Βυζ. κράτους τ. 2 σ. 320.

μαντικῶν ἀθαιρεσιῶν ἐπ' αὐτῶν. Οὕτω κατὰ συνοδικὸν σημείωμα ἐπὶ πατριάρχου Νικολάου Δ' (1149) ὁ «ἀποιχόμενος» μητροπολίτης Ἀθηνῶν Ἰωάννης, ἐπειδὴ δὲν ἐνήργησε καλῶς ὡς πρὸς τὰ ἀνήκοντα εἰς τὴν μητρόπολιν του κτήματα, τὰ μοναστήρια, ἀγρούς, «προάστεια» καὶ πάντα γενικῶς ὅσα προσέτι ὑπάρχουν εἰς αὐτὴν, ὁ μετ' αὐτὸν μητροπολίτης ἀνέφερεν εἰς τὴν σύνοδον ἐὰν πρέπει νὰ διατηρῆ τὰ παρ' ἐκείνου πραχθέντα παρὰ τοὺς νόμους τοὺς κανόνας καὶ τὴν ἐκκλησιαστικὴν συνήθειαν· διότι ἔλεγεν ὅτι πολλοὶ ἐκ τῶν κατεχόντων («δωρεαστικῶ λόγῳ σεμενῖα (=μοναστήρια) ἀσέμνως περὶ ταῦτα διετέθησαν καὶ οἱ λαβόντες προάστεια καὶ λοιπὰς ἐτέρας ἀκινήτους στάσεις ἐπίσης τοῖς τῶν φροντιστηρίων καὶ εὐκτηρίων χαριστικαρίοις ἐπὶ λύμην τούτων ἐγένοντο». Ἐξήτει λοιπὸν νὰ πληροφορηθῆ τι ἔπρεπε νὰ ἐφαρμόσῃ σχετικῶς πρὸς τὰ τοιαύτας δωρεάς. Ἡ σύνοδος ἀπεφάσισεν ὅπως ὑποστοῦν ἔξωσιν ἀμέσως οἱ κατέχοντες τὰ μοναστήρια καὶ εὐκτήρια καὶ προξενήσαντες πολλὴν βλάβην καὶ μὴ ἔχοντες μοναχοὺς, οἱ ὅποιοι νὰ φροντίζουσι περὶ τῶν κτημάτων αὐτῶν, ἐκτὸς ἐὰν ἤθελεν ὁ μητροπολίτης ἀσφαλῶς νὰ ἀπαιτήσῃ καὶ μοναχοὺς νὰ ἔχουν καὶ τὴν δέουσαν πρόνοιαν περὶ αὐτῶν καὶ νὰ ἀποκαταστήσουν τὰς προξενηθείας ζημίας ἐπὶ τῶν ἀκινήτων ἐντὸς τακτῆς προθεσμίας ἐνὸς ἢ δύο ἐτῶν⁹⁷. Διεσώθη προσέτι τὸ σημαντικὸν τυπικὸν τῆς ἐν Κων/-πόλει μονῆς τοῦ ἁγίου Μάμαντος, συνεταχθὲν τὸ 1159, τὸ ὅποιον δίδει ἐν τῷ προλόγῳ σαφῆ εἰκόνα τῶν παραχωρουμένων διὰ δωρεᾶς μοναστηρίων καὶ τῶν λόγων, διὰ τοὺς ὁποίους αἱ μοναὶ διασφαλίζονται διὰ τίτλων ἀνεξαρτησίας. Ἡ μονὴ λοιπὸν τοῦ ἁγίου Μάμαντος, ἡ ὁποία ἄλλοτε ἤκιμαζε καὶ εἶχε περιουσίαν, ἐκινδύνευσε τότε νὰ διαλυθῆ, λόγῳ τῆς ἡλικίας της, τῆς καταρρεύσεώς της, καὶ διότι ἔχασεν ὅλην τὴν περιουσίαν της «διὰ τὴν τῶν κατὰ καιροὺς χαριστικαρίων ἀπλησίαν τε καὶ ἀναίδειαν, ὡς λύκων ἐπιχαινόντων αὐτῇ». Ἀφοῦ δὲ ἀνήγειρεν αὐτὴν ὁ οἰκονόμος τοῦ Μανουὴλ Κομνηνοῦ, Γεώργιος Μυστικός, ὁ Καππαδόκης, ἐφρόντισε νὰ τὴν ἀνακηρύξῃ ἀνεξάρτητον καὶ ἐλευθέραν, κατοχυρώσας καὶ διασφάλισας αὐτὴν διὰ χρυσοβούλλου τοῦ αὐτοκράτορος Μανουὴλ καὶ ὑπομνήματος τοῦ πατριάρχου, διὰ νὰ μὴ δύνανται «κηφῆνες ἄνθρωποι λυμεῶνες ἄλλοτρίοις πόνοις ἐπιφυόμενοι» νὰ οἰκιοποιηθῶσι τὰ φιλοτίμως δωρηθέντα εἰς τὴν μονὴν καὶ «τὸ πᾶν ἐδηδοκότες τοίχους μόνους κεκονιαμένους καταλείψωσιν ἔπειτα καὶ τούτων ἀπανθρώπως ἐφάψωνται». Εἰς τὸ σημείωμα δὲ τοῦ τυπικοῦ, τὸ ὅποιον ἀκολουθεῖ, ἐπαναλαμβάνονται παραστατικώτερον καὶ σαφέστερον οἱ λόγοι, διὰ τοὺς ὁποίους ὁ Γεώργιος Μυστικὸς ἀνεκήρυξε τὴν μονὴν ἀνεξάρτητον. Ἡ μονή, λέγει, ἡ ὁποία ἐτέλει προηγουμένως ὑπὸ τὰ πατριαρχικὰ δίκαια, ἐδίδετο παρὰ τῶν κατὰ καιροὺς πατριαρχῶν εἰς διαφόρους χαριστικαρίους, ἀπὸ τοὺς ὁποίους οἱ περισσότεροι «ὡς ἀγρῶ κατεχρῶντο τῷ μοναστηρίῳ καὶ οὐδὲν ἕτερον ἀνεζήτουν, ἀλλὰ

97. «Izvestija» τ. 5 (1900) σ. 32-34.

τι μέλλουσι κερδάναι ἐξ αὐτοῦ». Δὲν ἐφρόντιζον δὲ διόλου περὶ τῆς μονῆς και τῶν πέριξ αὐτῆς και διὰ τοῦτο ἀκατήντησε τὰ τῆς τριαύτης μονῆς εἰς τὸ μηδέν». Καὶ αἱ οἰκοδομαί, αἱ πέριξ τῆς μονῆς, δλαι κατέπεσαν, ὑπολειφθέντος μόνου τοῦ ναοῦ και ἐκείνου ἀστέγου και οἱ μοναχοί, οἱ ὁποῖοι δὲν παρέμενον ἐκεῖ, ἀλλὰ κατώκησαν εἰς ἄλλα μέρη, περιώδευον, ἀναζητοῦντες τὰ πρὸς τὸ ζῆν⁹⁸.

Καὶ τὸ τυπικὸν τῆς μονῆς τῆς Θεοτόκου, τῆς ἐπικαλουμένης τῶν Ἑ λ ἰ ο υ Β ω μ ῶ ν ἢ Ἑ λ ε γ μ ῶ ν (1162), ἀπαγορεύει τὴν παραχώρησιν αὐτῆς διὰ δωρεᾶς ὑπὸ τοῦ βασιλέως, τοῦ πατριάρχου ἢ ἄλλου τινός⁹⁹.

Ὁ θεσμὸς τῶν δωρεῶν μοναστηρίων ἐξακολουθεῖ νὰ ἐπιζῆ και ἐπὶ τῶν τελευταίων Κομνηνῶν (1180-1185) και τοῦ Ἰσαακίου Ἀγγέλου (1185-1195), ὅπως πληροφοροῦμεθα ἐκ τοῦ διαπρεποῦς κανονολόγου και πατριάρχου Ἀντιοχείας Θεοδώρου Βαλασαμῶνος (1185-1199)¹⁰⁰. Οὗτος ἐρμηνεύων, ὡς εἶδομεν, τὸν 13ον κανόνα τῆς Ζ' Οἰκουμενικῆς συνόδου, λέγει ὅτι ἐγένετο ἄλλοτε συζήτησις ὅτι ἔπρεπε, βάσει τοῦ κανόνος τούτου, και τοῦ 49ου τῆς ἐν Τρούλλῳ συνόδου νὰ ἀνατραπῶσιν αἱ προγενόμεναι πατριαρχικαὶ δωρεαὶ μοναστηρίων πρὸς κοσμικοὺς, καθὼς και αἱ ἐπιδόσεις αὐτῶν εἰς ἄλλας μονὰς, ὅτι κατὰ τὴν συζήτησιν ἀνεγνώσθη και ὁ τόμος τοῦ πατριάρχου Σισινίου, ὁ ὁποῖος ὥριζε τὰ αὐτὰ και ὅτι ἐπρόκειτο τοῦτο νὰ τεθῆ εἰς ἐφαρμογὴν ὅτε πρόσκομίσθη ἕτερος τόμος τοῦ πατριάρχου Σεργίου. Ἀπεφάνθη δὲ τότε ἡ σύνοδος ὅτι δέον οἱ ὡς ἄνω κανόνες τῶν συνόδων νὰ ἐρμηνεύωνται κατὰ τὸν τόμον τοῦ Σεργίου και ὅτι αἱ δωρεαὶ τῶν μοναστηρίων, πολὺ δὲ περισσώτερον αἱ ἐπιδόσεις, εἶναι ἀπρόσβλητοι, διὰ τοῦτο και μέχρι τότε ἐγίνοντο ἀκωλύτως¹⁰¹. Πότε ἐγένεν ἡ συζήτησις δὲν καθορίζεται χρονολογικῶς. Φαίνεται ὅμως ὅτι συνέβη κατὰ τὴν ἐποχὴν του ἢ ὀλίγον πρὸ αὐτοῦ.

Ὁ Βαλασαμῶν ἐδικαιολογεῖ τὰς δωρεὰς. Οὗτος ἐπιλέγει εἰς τὰ ἀνωτέρω. Εἶναι ἀρκετὰ ταῦτα διὰ πάντα ἄνθρωπον, ὁ ὁποῖος θέλει νὰ μὴ προσέχη εἰς τὰ

98. Τὸ τυπικὸν ὑπάρχει εἰς χειρόγραφον τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης τῶν Παρισίων, ἐδημοσιεύθη δὲ ὑπὸ τοῦ Α. Dmitrievskij (Τυπικὰ τ. 1, Κίεβον 1895, σ. 702-715) και ὑπὸ τοῦ Σωφρ. Εὐστρατιάδου, Τυπικὸν τῆς ἐν Κων/πόλει μονῆς τοῦ ἁγίου μεγαλομάρτυρος Μάμαντος, «Ἑλληνικά» τ. 1 (1928) σ. 245-314. Κριτικὴν ἐπ' αὐτοῦ ἔγραψεν ὁ Α. Σιγάλας, ΕΕΒΣπ. τ. 7 (1930) σ. 399-405. Chalandon, Jean II Comnène et Manuel I Comnène, Paris 1912, σ. 633. Nissen, Die Diataxis σ. 11 ἐξ. Κ ρ ο υ μ β ά χ ε ρ, Ἱστορία Βυζ. λογοτεχνίας τ. 1 σ. 281, 638, 642. Η. Delehaye, Deux typica Byzantins de l' époque des Paléologues, Bruxelles 1921, σ. 6. Ν. Ἑλληνομνημῶν τ. 18 (1924) σ. 5, 8. Περὶ τῆς μονῆς και τῆς θέσεως της βλ. Ἀ ν. Χ α τ ζ η ν ι κ ο λ ά ο υ—Μ α ρ ά β α, Ὁ ἅγιος Μάμας σ. 63, 65 ἐξ.

99. Βλ. κατωτέρω κεφ. Β'.

100. Οὗτος ἔγραφε μετὰ τὸ 1181, ὅπως δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν ἐκ τῆς συμπεριλήψεως προστάγματος τοῦ Μανουῆλ Κομνηνοῦ τοῦ ἔτους τούτου εἰς τὴν ἐρμηνείαν τοῦ 12ου κανόνος τῆς Ζ' Οἰκουμενικῆς συνόδου (ΡΗ Συν. τ. 2 σ. 603).

101. ΡΗ Συν. τ. 2 σ. 614.

γραφέντα παρὰ τοῦ πατριάρχου Ἀντιοχείας Ἰωάννου «χάριν τοῦ μὴ δίδοσθαι προσώποις μοναστήρια» καὶ ἀποκαλοῦντος τὸ ἔργον τοῦτο ἀσέβειαν. Πάντως θὰ ὑπερισχύσῃ, λέγει, ὠρισμένως ὁ τοῦ πατριάρχου Σεργίου τόμος μετὰ τῆς συνοδικῆς συμπράξεως, ὁ ὁποῖος ἐρμηνεύει πῶς πρέπει νὰ νοῶνται οἱ κανόνες¹⁰².

Τὰς δωρεὰς ἐδικαιολογοῦν προσέτι καὶ ἄλλοι¹⁰³.

5. Συμφωνία ἐπὶ τῶν μοναστηρίων.

Οἱ ἀσχοληθέντες μὲ τὸν θεσμόν τῶν δωρεῶν μοναστηρίων παύουν νὰ παρακολουθοῦν αὐτὸν εἰς τοὺς μετὰ τοὺς Κομνηνοὺς χρόνους. Ὁ θεσμός ἠτόνησε, δὲν ἐξέλιπεν ὅμως. Ἡ δωρεὰ τῆς ἐπ' ὀνόματι τῆς Θεοτόκου μονῆς, τῆς ἐπιλεγομένης τοῦ «κῦρ Ἰαρίωνος» καὶ ἡ συμφωνία ἐπὶ τῆς μονῆς τῶν Κάτω Πτωμαίων καθιστοῦν φανεράν τὴν ἐπιβίωσιν αὐτῆς κατὰ τὸν 13ον αἰῶνα.

Κατὰ Μάϊον τοῦ 1246 ὁ δεσπότης τῆς Ἠπείρου Μιχαὴλ Β' Δούκας προσεπεκύρωσε διὰ χρυσοβούλλου αὐτοῦ, κατόπιν αἰτήσεως τοῦ ἰσχυροῦ δυνάστου τῆς Δημητριάδος Κωνσταντίνου Μαλιασηνοῦ, τὴν ὑπαγωγὴν τοῦ μοναστηρίου τοῦ Ἰαρίωνος ὑπὸ τὴν μονὴν τῆς Μακρινιτίσσης. Ὁ Κων/νος Μαλιασηνός «προπεριεῖπε μὲν ἀνθρωποπρεπῶς καὶ προκατεῖχε τὴ τοιοῦτον μοναστήριον ὡς ἀπὸ δωρεᾶς τοῦ Κόντου ἐκείνου γεγεννημένης πρὸς τὴν θείαν μου τὴν βασίλισσαν». Ἦτο δὲ ὁ μνημονευόμενος Κόντος, ὅστις ἐδώρησε τὴν μονὴν τοῦ Ἰαρίωνος, ὁ Γουλιέλμος Α' τοῦ Σιαμπλίτ, πρίγκιψ τῆς Ἀχατίας (1205-1209)¹⁰⁴.

Ἡ δωρεὰ τῆς μονῆς τῶν Κάτω Πτωμαίων εἶναι ἡ μόνη γνωστὴ ἀρχιερατικὴ δωρεὰ, ἡ ὁποία χαρακτηρίζεται ὡς συμφωνία. Τὸ πρῶτον σιγίλλιον λέγει: «ἐπεὶ συμφωνία γέγονε μέσον ἐμοῦ καὶ τοῦ μητροπολίτου ἐκείνου Μιτυλήνης κῦρ Πόθου τοῦ Ἀπλησφάρη ἐπὶ τῆ... δωρηθείση μὲν ἡ τῶν Κάτω Πτωμαίων». Ἐκ τούτου πληροφοροῦμεθα ἐπίσης τοὺς ὄρους τῆς συναφθείσης συμφωνίας. Κατ' αὐτοὺς ὁ μὲν μητροπολίτης Πόθος παρεχώρει διὰ δωρεᾶς τὴν μονὴν εἰς τὸν ἄρχοντα Μανουὴλ Ξηρόν, οὗτος δὲ ἀνελάμβανε τὴν ὑποχρέωσιν νὰ καταβάλλῃ κατ' ἔτος δέκα τρικέφαλα καινούργια εἰς τὴν μητροπολίτην Μιτυλήνης καὶ ἕτερα δέκα εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ γαμβροῦ τοῦ μητροπολίτου Πόθου Ἰωάννου Σερβῆ. Ἀξίον παρατηρήσεως εἶναι ὅτι εἰς τὴν συμφωνίαν οὐδεμίαν μεία γίνεται περὶ τῆς καταστάσεως τῆς μονῆς οὔτε ἐὰν ὁ δωρεοδόχος ἀνελάμβανε τὴν σύστασιν καὶ βελτίωσιν αὐτῆς. Φαίνεται λοιπὸν ὅτι ἡ μονὴ τῶν Κάτω Πτωμαίων δὲν ἦτο ἐκ τῶν διαλυομένων ἢ καταλυθέντων

102. Ἀπτόθι.

103. Μεταξὺ αὐτῶν συγκαταλέγεται καὶ ὁ ἀρχιεπίσκοπος Θεσσαλονίκης Εὐστάθιος. Βλ. O s t r o g o r s k y, Histoire de l' état Byzantin σ. 394.

104. Acta τ. 4 σ. 346. Μηλιάρακη, Ἱστορία τοῦ βασιλ. Νικαίας σ. 355-356. Ν. Γιαννοπούλου, Αἱ παρὰ τὴν Δημητριάδα Βυζαντινὰ μοναί, ΕΕΒΣπ. τ. 1 (1924) σ. 211.

μοναστηρίων. Πρόκειται μᾶλλον περὶ μεγάλου καὶ προσοδοφόρου μοναστηρίου («μονή»). Ἡ καταβολὴ ἔναντι τῆς δωρεᾶς ταύτης τοῦ ποσοῦ τῶν εἴκοσι τρικεφάλων κατ' ἔτος συμφωνεῖ ἀπολύτως πρὸς τοῦτο.

Ὁ σκοπὸς τῆς συνομολογήσεως τῆς συμφωνίας εἶναι προφανής. Ὁ μητροπολίτης Μιτυλήνης εὐρισκόμενος μακρὰν τῆς ἑδρας του ἐν Νικαίᾳ προῆλθεν εἰς τὴν σύναψιν τῆς συμφωνίας ταύτης, ἀποβλέψας εἰς τὰς οικονομικὰς ἀνάγκας τῆς μητροπόλεως του καὶ τοῦ Ἰωάννου Σερβῆ¹⁰⁵.

Τὸ εἶδος τοῦτο τῆς δωρεᾶς σαφῶς διαφέρει τῶν δωρεῶν, αἵτινες συνήπτοντο ἐπὶ συστάσει καὶ βελτιώσει τῶν μοναστηρίων, καθὼς καὶ τῶν αὐτοκρατορικῶν παραχωρήσεων μοναστηρίων. Ἡ συμφωνία ἐπὶ τῆς μονῆς τῶν Κάτω Πτωμαίων δεικνύει εἰς ποῖον βαθμὸν ἀποκλίσεως ἀπὸ τοῦ ἀρχικοῦ σκοποῦ εἶχον φθάσει τότε αἱ δωρεαί.

Πρὸς σύστασιν τῆς ὡς ἄνω συμφωνίας δὲν φαίνεται νὰ συνετάχθη τὸ σύνθηδες συστατικὸν τῆς δωρεᾶς ἀρχιερατικὸν γράμμα. Εἰς οὐδὲν τῶν δύο σιγίλλιον ἀναφέρεται τι περὶ ἐγγράφου συμφωνίας. Ἡ ἔλλειψις ὅμως αὕτη δὲν ἦτο καθιερωμένη συνήθεια, ὡδήγει δὲ εἰς μεγάλας ἀσυνεπείας. Ἐνεκα τούτου, μετὰ τὸν θάνατον τοῦ μητροπολίτου Μιτυλήνης, ἔπρεπεν ἡ συναφθεῖσα συμφωνία νὰ διατυπωθῇ ἐγγράφως. Ὁ χαριστικάριος Μανουὴλ Ἐηρὸς ἠναγκάσθη νὰ προβῆ εἰς τὴν σύνταξιν τοῦ πρώτου σιγίλλιου.

Ἡ διάρκεια ὅμως τῆς δωρεᾶς τῆς μονῆς τῶν Κάτω Πτωμαίων δὲν ἔληγε διὰ τοῦ θανάτου τοῦ Μανουὴλ Ἐηροῦ, ἀλλὰ διὰ τοῦ θανάτου τοῦ υἱοῦ καὶ κληρονόμου αὐτοῦ, Λέοντος Κομνηνοῦ, διότι ἡ διάρκεια τῆς δωρεᾶς ἦτο «ἐπὶ δυοὶ προσώποις». Τὸ πρῶτον σιγίλλιον λέγει ἐν ἀρχῇ: «ἐπεὶ συμφωνία γέγονε μέσον ἐμοῦ καὶ τοῦ μητροπολίτου ἐκείνου Μιτυλήνης κύρ Πόθου τοῦ Ἀπλησφάρη ἐπὶ τῇ πρὸς ἡμᾶς ἐπὶ δυοὶ προσώποις παρ' ἐκείνου δωρηθεῖση μονῇ τῶν Κάτω Πτωμαίων...». Ὁ πατριάρχης Κων/πόλεως Ἀρσένιος (1255-60, 1261-65) εἰς γράμμα, συνταχθὲν κατὰ Νοέμβριον τοῦ ἔτους 1261¹⁰⁶, γράφει σχετικῶς: «ὡς ὁ μὲν Ἐηρὸς ἐκεῖνος Μανουὴλ τέθνηκε, περιῆλθε δὲ τὸ δίκαιον τοῦ δευτέρου προσώπου εἰς τὸν υἱὸν αὐτοῦ Κομνηνὸν Λέοντα καὶ ποιεῖ καὶ οὗτος σιγίλλιον τῷ Σερβῆ, ἵνα λαμβάνη κατ' ἔτος ἀπὸ τοῦ μέρους αὐτοῦ τὰ δέκα τρικέφαλα». Τὸ δεῦτερον τοῦτο σιγίλλιον συνετάχθη «ἐξ αἰτήσεως τοῦ δηλωθέντος Σερβῆ εἰς οἰκειαν ἀσφάλειαν».

105. Σχετικὴ εἶναι ἡ συνήθεια, τὴν ὁποίαν περιγράφει ὁ Ferradou (Des biens des monastères σ. 235): πολλοὶ πόλεις, ἑδραὶ ἐπισκόπων, εἶχον καταληφθῆ ὑπὸ τῶν ἀπίστων καὶ οἱ ἐπίσκοποι τῶν ἦσαν ὑποχρεωμένοι νὰ φύγουν πρὸ τοῦ κατακτητοῦ. Ἐξηκολούθουν ὅμως νὰ ἔχουν τιτουλάρους ἐπισκόπους. Ὑπὸ τοὺς ἄλλους δὲ αὐτοὺς οἱ τιτουλάριοι δὲν εἶχον τὰ μέσα συντηρήσεώς των καὶ δυσκόλως εὐρίσκοντο ὑποψήφιοι διατεθειμένοι νὰ δεχθοῦν αὐτὰς τὰς ἐπισκοπὰς, ἂν δὲν τοὺς ἐξησφάλιζον ἀποδοχάς. Τότε τοὺς παρεχώρουν τὰς προσόδους μοναστηρίου, ἢ παραχώρησις δὲ αὕτη ἔθεωρήθη νόμιμος.

106. Acta τ. 1 σ. 122.

Πρόκειται λοιπὸν περὶ «δεδουλωμένον κοσμικοῦ μοναστηρίου», κατὰ τὴν ἔκφρασιν τοῦ πατριάρχου Ἀντιοχείας Ἰωάννου¹⁰⁷, ἡ κοσμικοῦ μοναστηρίου¹⁰⁸.

Ποία ἦτο ἡ διαχείρισις τοῦ Μανουὴλ Ξηροῦ καὶ τοῦ υἱοῦ τοῦ Λέοντος Κομνηνοῦ δὲν ἔχομεν πληροφορίας. Βέβαιον ὅμως εἶναι ὅτι ἡ μονὴ τῶν Κάτω Πτωμαίων ἐπέζησε μὲν καὶ μετὰ τὴν χαριστικαριακὴν περίοδον αὐτῆς, χαρακτηρίζεται ὅμως ὡς μονῆδριον εἰς πατριαρχικὴν συνοδικὴν πράξιν τοῦ 1324¹⁰⁹.

Περὶ τῆς συνήθειας τῆς παραχωρήσεως μοναστηρίων κατὰ τὴν ἐποχὴν τῶν Παλαιολόγων θὰ γίνῃ λόγος κατωτέρω.

Κρίνοντας ἐπὶ τῶν ἀνωτέρω παρατηροῦμεν ὅτι αἱ δωρεαὶ μοναστηρίων, παρὰ τὸ γεγονὸς ὅτι συνέβαινον τόσαι πολλαὶ καταχρήσεις εἰς αὐτά, αἱ ὁποῖαι προεκάλουν τὴν ἀντίδρασιν πολλῶν κληρικῶν καὶ λαϊκῶν, διετηρήθησαν ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας καὶ εὗρισκον ὑπερασπιστὰς μεταξὺ τῶν ἀνωτάτων ἀντιπροσώπων τοῦ κλήρου. Τοῦτο δὲ ἦτο φυσικόν, διότι τὰ ἀπομεμακρυσμένα μοναστήρια, ἀντιμετωπίζοντα πολλακίς μεγάλας ταραχάς, αἱ ὁποῖαι συνεκλόνηζαν τὴν αὐτοκρατορίαν, ἐγίνοντο εὐκολοὶ καὶ ἑλκυστικὴ λεία χάρις εἰς τοὺς θησαυρούς, τοὺς ὁποίους εἶχον συσσωρεύσει. Εἰς τὰς περιστάσεις αὐτάς οὔτε ἡ κεντρικὴ ἐξουσία, τῆς ὁποίας ἡ ἐπιβολὴ ἦτο ἀνύπαρκτος σχεδὸν εἰς τὰς ἐπαρχίας, ἠδύνατο νὰ τὰ προστατεύσῃ, οὔτε οἱ μοναχοὶ αὐτῶν ἦσαν ἱκανοὶ νὰ τὰ ὑπερασπίσωσιν ἐναντίον τῶν ἐπιβουλῶν¹¹⁰. Διὰ τῶν δωρεῶν ἐπεδιώκετο εἰς τινὰς περιπτώσεις ἡ προστασία τῶν μοναστηρίων τούτων. Ἡ συνήθεια προσέτι τῶν δωρεῶν ἀνταπεκρίνετο εἰς τὰς οἰκονομικὰς ἀνάγκας τῆς Ἐκκλησίας, ἡ ὁποία ἐστενοχωρεῖτο ἐκ τῆς ἀπαγορεύσεως ὑπὸ τῶν ἱερῶν κανόνων τῆς ἀπεριοριστοῦ διαθέσεως καὶ μεταβιβάσεως τῶν ἐκκλησιαστικῶν καὶ μοναστηριακῶν κτημάτων¹¹¹ ἐχρησίμευσε δὲ ὡς ἡ ἀσφαλιστικὴ δικλεις εἰς τὴν μοναστηριακὴν οἰκονομίαν.

Εἶναι ἀληθὲς ὅτι αἱ μεγάλαι καταχρήσεις καὶ αἱ ἔντονοι διαμαρτυρίαι τῶν ζηλωτῶν ἔφερον εἰς πολὺ δύσκολον θέσιν τὴν Ἐκκλησίαν. Ὅμως αἱ δωρεαὶ μοναστηρίων ἐγίνοντο εἰς εὐρεῖαν κλίμακα καὶ ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας καὶ ἐδημιούργησαν μίαν κατάσταση, τὴν ὁποία ἔτι μόνον ἔπρεπε νὰ ἀνέχωνται οἱ ἰθύνοντες τὴν Ἐκκλησίαν, ἀλλὰ καὶ νὰ θεωρῶσιν ὡς ἀπολύτως δεδικαιολογημένην. Αἱ καταχρήσεις δὲν ἔπρεπε νὰ ἄρῃσι τὴν χρῆσιν. Ἡ δημιουργηθεῖσα παράδοσις τῶν δωρεῶν μοναστηρίων ἔπρεπε νὰ συνεχισθῇ χάριν τῶν διαλυομένων ἢ διαλυθέντων μοναστηρίων καὶ διὰ τὸ σύνολον τῶν μοναστηρίων, τῶν ὑποίων ἢ ἐξαιρετικῶς μεγάλη κτηματικὴ περιουσία ἔπρεπε νὰ καλλιεργηθῇ καὶ νὰ καταστῇ ἀποδοτικὴ, αἱ δὲ λανθάνουσαι καὶ ἀδρανοῦσαι εἰς αὐτὰ δυνά-

107. Migne P.G. τ. 132 σ. 1141.

108. De Meester ε. ἀ. σ. 108. Beck ε. ἀ. σ. 137.

109. Acta τ. 1 σ. 113.

110. Ferradou ε. ἀ. σ. 242.

μεις νὰ δραστηριοποιηθῶσιν, ἀλλὰ καὶ χάριν τῶν μητροπόλεων, αἵτινες ἐθεράπευον δι' αὐτοῦ τοῦ τρόπου τὰς πολλαπλᾶς ἀνάγκας των, ὡς ἡ μητρόπολις Μυτιλήνης διὰ τῆς δωρεᾶς τῆς μονῆς τῶν Κάτω Πτωμαίων. Ἡ διακοπή ἐξ ἄλλου τῆς παράδοσεως θὰ ἐδημιούργει μίαν κατάστασιν ἀναστατώσεως, ἀπαράδεκτον διὰ τοὺς συνομολογήσαντας τοιαύτας δωρεάς.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω δεικνύεται ἐν μέρει ὀρθὴ ἡ γνώμη τοῦ βυζαντινολόγου Θ. Οὐσπένσκη, ὁ ὁποῖος ὑποστηρίζει ὅτι τὸ σύστημα τῶν χαριστικῶν ἀπετέλει μίαν ἀρχὴν ἀναπτυχθεῖσαν ἐντὸς τῶν πλαισίων τῆς ἰδίας ἐκκλησίας καὶ εὐρίσκετο εἰς πλήρη ἁρμονίαν πρὸς τὰς συνηθείας καὶ τὰς ἀπόψεις, αἱ ὁποῖα ἐπεκράτουν ὡς πρὸς τὸ δικαίωμα τῆς διαθέσεως τῆς εἰς κτήματα ἰδιοκτησίας¹¹².

Ἡ παραχώρησις δὲ μοναστηρίων ὑπὸ τῶν αὐτοκρατόρων δὲν σημαίνει ὅτι οὗτοι ἀκολουθοῦν τὴν ἀντιμοναχικὴν πολιτικὴν τῶν εἰκονομάχων αὐτοκρατόρων ἢ ὅτι τὸ σύστημα τῶν χαριστικῶν ἀποτελεῖ συνέχειαν τῆς ἀντιμοναστηριακῆς πολιτικῆς τούτων, ὡς ὑποστηρίζει ὁ Chalandon, διότι εἰς τὸν θεσμὸν τῶν χαριστικῶν δὲν παρατηρεῖται καμμία ἀντιμοναστηριακὴ τάσις οὔτε ἀπὸ μέρους τῶν χορηγούντων οὔτε ἀπὸ μέρους τῶν λαμβανόντων τὰ μοναστήρια ἔστω καὶ ἂν ἀκόμη οἱ αὐτοκράτορες ὠδηγοῦντο καὶ ὑπὸ τῆς ἐπιθυμίας νὰ περιορίσωσι τὰ μοναστηριακὰ κτήματα, τὰ ὁποῖα ἠϋξήθησαν πολὺ, ὡς λέγει ὁ Ostrogorsky¹¹³. Τὸναντίον μάλιστα τὰ μοναστήρια κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν τῆς ἀκμῆς τοῦ θεσμοῦ τῶν δωρεῶν (12ος αἰὼν) εἶναι πολλὰ, ἀμύθητος δὲ ὁ πλοῦτος αὐτῶν παρὰ τοὺς περιορισμοὺς βασιλέων τινῶν.

(Συνεχίζεται)

111. Ostrogorsky, Histoire de l'état Byzantin σ. 394.

112. Vasiliev, Ἱστορία Βυζ. αὐτοκρατορίας σ. 700 ἐξ.

113. Histoire de l'état Byzantin σ. 394.